

RĪGAS PEDAGOĢIJAS UN IZGLĪTĪBAS VADĪBAS AKADEMIJA

Pedagoģijas fakultāte

Nepilna laika studijas

Profesionālā bakalaura studiju programma "Skolotājs"

ar apakšprogrammu

"Pirmsskolas un sākumskolas skolotājs"

KRISTA ZĀLMANE

**Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu vārdu krājuma paplašināšana
rotaļās un spēlēs**

Bakalaura darbs

Darba autors:

Krista Zālmane

Vārds, uzvārds

Paraksts

Darba vadītājs:

Lektore

Dr.pead.

Inga Stangaine

Akadēmiskais amats

Grāds

Vārds, uzvārds

Paraksts

TUKUMS 2014

Anotācija

Bakalaura darba „**Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu vārdu krājuma paplašināšana rotaļās un spēlēs**” mērķis ir teorētiski izziņāt un praktiski pamatot rotaļu nozīmi vidējā pirmsskolas vecuma bērnu valodas un runas attīstībā.

Pirmajā nodaļā tika veikta pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras analīze par bērnu valodas un runas attīstību vidējā pirmsskolas vecumā.

Konstatēts, kāda ir valodas nozīme bērna dzīvē, kādi ir veicamie uzdevumi, lai attīstītu bērnu runu un valodu.

Otrajā nodaļā tika teorētiski izziņāta rotaļas nozīme bērnu runas un valodas attīstībā. Tika izanalizēta rotaļas būtība un rotaļas klasifikācija.

Tika konstatēts, ka rotaļa ir veiksmīgs darbības veids bērnu vārdu krājuma paplašināšanai.

Trešajā daļā tika veikts emīrīsskās pētījums par bērnu vārdu krājuma attīstības veicināšanu rotaļās un spēlēs.

Pedagoģiskā izmēģinājuma darbībā tika pierādīts, ka rotaļa ir veiksmīgs darbības veids, kā pilnveidot bērna runu un valodu, paplašina bērnu vārdu krājumu.

Pedagoģiskajā procesā tika veicināta bērna aktīva saziņa modelētās rotaļsituācijās, kā arī ikdienas saziņā.

Darba pamatteksts izklāstīts 50 lapaspusēs un 7 lapaspusēs pielikums, to ilustrē 5 attēli un 2 tabulas. Izmantoti 52 literatūras un citi avoti.

Annotation

The aim of the Bachelor's thesis "**Extending the vocabulary of average middle-aged preschoolers through games**" is to find out through theoretical research and justify using practical means the impact of games on the development of language and speech skills of average middle-aged preschool children.

The first section consists of analysis of pedagogical and psychological literature regarding the development of language and speech skills of average middle-aged preschool children.

Established the implications of a language in the life of a child, as well as tasks necessary for the development of children's speech and language skills.

The second section includes the theoretical research of game implications on the development of language and speech skills of children. Analysis on the nature and classification of games is carried out.

It was established that playing games is an effective method to extend the vocabulary of children.

The third section contains an empiric research regarding the promotion of development of children's vocabulary through games.

During the pedagogical trial it was demonstrated that playing games is an effective activity to improve the child's language and speech skills by extending his/her vocabulary.

The pedagogical process involved encouraging the child to use active communication in simulated game situations as well as in everyday communication.

The body matter of this thesis is laid out on 50 pages and 7 appendixes which include 5 images and 2 tables. 52 literature and other sources have been used.

Saturs

Ievads	5
1. Pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras analīze par bērnu valodas un runas attīstību vidējā pirmsskolas vecumā	7
1.1. Valodas un runas terminu skaidrojums	7
1.2. Valodas nozīme bērna attīstībā	10
1.3. Vispārīgie uzdevumi runas un valodas attīstīšanai.....	14
1.4. Vidējā pirmsskolas vecuma bērna attīstības raksturojums	17
2. Rotaļa kā runas un valodas attīstītāja	22
2.1. Rotaļas būtība, rotaļu klasifikācija	22
2.2. Rotaļa kā pirmsskolas vecuma bērnu vārdu krājuma attīstības veicinātāja	27
3. Empīrisks pētījums par bērnu vārdu krājuma attīstības veicināšanu rotaļās un spēlēs	31
3.1. Pētījumā izmantoto metožu apraksts	31
3.2. Pētāmās grupas raksturojums	32
3.3. Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība vārdu krājuma paplašināšanai rotaļās un spēlēs	36
Secinājumi.....	45
Izmantotā literatūra un citu avotu saraksts.....	46
Pielikumi	49

Ievads

Bērnam valoda, tāpat kā mums pieaugušajiem ir galvenais komunikācijas, vēlmju un vajadzību izteikšanas līdzeklis. Valoda ir unikāls instruments, kas dots tikai mums – cilvēkiem. Valoda ir līdzeklis, kas cilvēkam palīdz izzināt un izprast apkārtējo pasauli. Valoda ir neatkārtojams un vērtīgs instruments, kas dots tikai cilvēkiem tāpēc mums ir jā rūpējas par valodu, jā rūpējās par tās pareizu skanēšanu un pareizu izrunu. Valoda ir vērtība, kad, cilvēkam jā kopj jau no pašas bērnības un ir viena no lielākajām vērtībām.

Valoda, tā ir līdzeklis un veids, kā cilvēks domā, izsaka savas domas, veido saskarsmi ar citiem cilvēkiem, sabiesību, veido saikni ar kultūru. Valoda palīdz izzināt un iepazīt pasauli mums apkārt.

Apgūt valodu nozīmē veidot tādas runas prasmes un iemaņas, kas palīdz izteikt savas domas.

Bērns jau kopš dzimšanas brīža aug un pilnveidojas, un veido pamatus, lai jau paaugoties spētu skaisti un saprotami runāt. Valoda nav iedzimta, tā veidojas un attīstās sabiedrībā.

Bērns visu pasauli izzina un apgūst caur rotaļām un spēlēm. Šis apgūšanas veids bērnam ir pats interesantākais un aizraujošākais, tieši tāpēc arī valodas un runas attīstība bērnam galvenokārt notiek caur rotaļām un spēlēm.

Pirmsskolas vecuma bērna runas attīstības veicināšanā īpaši svarīga ir rotaļa. Tieši rotaļā bērns valodu un runu apgūst kontekstā ar praktisku darbošanos, un viņa runas neprecizitātes nav saistītas ar nepatīkamām sekām, kā tas mēdz būt mācībās (Брунер, 1987).

Ikdienā nereti var novērot, ka rotaļu nozīme bērnu attīstībā netiek pilnvērtīgi novērtēta. Nereti to uzskata par nevērtīgu izklaidi vai par laika kavēkli, kam īsti nav jēgas un nozīmes. Nereti pieaugušie pat nenojauš rotaļu lielo nozīmi bērna runas un valodas attīstībā, rotaļa ir tā, kas liek pamatus bērna valodas attīstībai, tā palīdz veidot bērna valodu bērnam interesantā un patīkamā veidā, tapēc pieaugušo uzdevums ir veidot bērnam vidi, kurā viņš varētu rotaļāties un pilnveidoties un daudz vairāk piedāvāt bērnam rotaļas, kas veicina sekmīgu runas un valodas attīstību. Rotaļa ir noteikts darbības veids, kas atplaukst bērnības gados un pavada cilvēku visu tā dzīvi. Rotaļa ar savu atvērtību, daudzpusīgajām funkcijām piesaista pedagogu, psihologu, filozofu, sociologu, etnogrāfu, mākslas zinātnieku, biologu uzmanību.

Skaidrs, ka dabas zinātniekus rotaļā piesaista citādi šīs aktivitātes aspekti, tomēr visi zinātnieki piekrīt tam, ka rotaļa ir neatņemama cilvēces kultūras sastāvdaļa. Rotaļā bērni spēj gan verbālās, gan neverbālās komunikācijas veidā paust savas problēmas, gan atklāt vēlmes un vajadzības (Stangaine, 2014, 5).

Pētījuma objekts – rotaļa pedagoģiskajā procesā.

Pētījuma priekšmets – vidējā pirmsskolas vecuma bērna runas attīstība rotaļā.

Pētījuma mērķis – Teorētiski izziņāt un praktiski pamatot rotaļu nozīmi vidējā pirmsskolas vecuma bērnu valodas un runas attīstībā.

Pētījuma hipotēze – Bērnu vārdu krājuma paplašināšana rotaļās un spēlēs vidējā pirmsskolas vecumā būs veiksmīga, ja pedagogs:

- Organizējot rotaļas un spēles ievēros vidējā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības likumsakarības;
- būs bērnam runas paraugs - kontrolēs savu valodu;
- ja bērni iesaistīsies rotaļās un spēlēs.

Pētījuma uzdevumi

1. Analizēt pedagogu un psihologu atziņas par valodas un runas attīstību bērniem vidējā pirmsskolas vecumā.
2. Raksturot rotaļu un to izmantošanas iespējas valodas un runas attīstības sekmēšanai.
3. Praktiski izziņāt rotaļas izmantošanas iespējas bērnu vārdu krājuma sekmēšanai.

Pētījuma metodes

Teorētiskā – literatūras analīze

Empīriskās – novērojums un sarunas ar bērniem

Pētījuma bāze: Tukuma novada X Pirmsskolas izglītības, pētījumā piedalījās 9 vidējā pirmsskolas vecuma bērni.

1. Pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras analīze par bērnu valodas un runas attīstību vidējā pirmsskolas vecumā

1.1. Valodas un runas terminu skaidrojums

Viens no svarīgākajām valodas funkcijām neapšaubāmi ir sazināšanās funkcija, par to, cik ļoti mēs vēlamies izteikt citiem savas domas, kaut ko pastāstīt, apspriest, pārliecināt citus, saņemt informāciju, dalīties pieredzē, izkliegt dusmas, čukstēt noslēpumus, paust emocijas, liecina jau maza bērna pirmie centieni kaut ko pavēstīt pārējiem cilvēkiem

Lingvistisko terminu skaidrojošajā vārdnīcā termins **runa** skaidrots kā valodas kā potenciāli cilvēka apziņā esošas abstraktas zīmju sistēmas konkrēta izpausme tekstā ar maņu orgāniem mutvārdos uztveramā veidā; gan runātā teksta radīšanas process, gan šī procesa rezultāts. Plašākā nozīmē – valodas konkrēta izpausme gan mutvārdos, gan rakstos (Skujiņa, Anspoka, Kalnbērziņa, Salme, 2011, 74).

Runa ir cilvēka darbība, kura pastāv saskarsmē ar citiem cilvēkiem un kurā cilvēks pauž savas domas un nodod tās tālāk ar kādas valodas palīdzību. Runa ir valodas lietošanas process (Stangaine, 2014, 15).

Termins **valoda** lingvodidaktikas vārdnīcā skaidrots kā zīmju sistēma cilvēku sazināšanās, domu formulēšanas un izteikšanas līdzeklis informācijas fiksēšanai, saglabāšanai un tālāknodošanai. Valodai ir runas, rakstu un žestu forma, kas atšķiras ne tikai pēc saziņas kanāla (vizuālais vai audiālais), bet arī pēc satura un struktūras: rakstu valodā vārdi ir literārāki, teikumi garāki, bet runai raksturīgi īsi, kontekstā balstīti izteikumi un neliterāra leksika (Skujiņa V., Anspoka Z., Kalnbērziņa V., Salme A., 2011, 92).

Valodai ir vairāki pamatuzdevumi – ārējās pasaules dažādu lietu, vielu, procesu nosaukšana, valoda nepieciešama arī cilvēka refleksijām jeb pārdomām, kā arī cilvēku sadarbībai un komunikācijai (Laiveniece, 2000, 38).

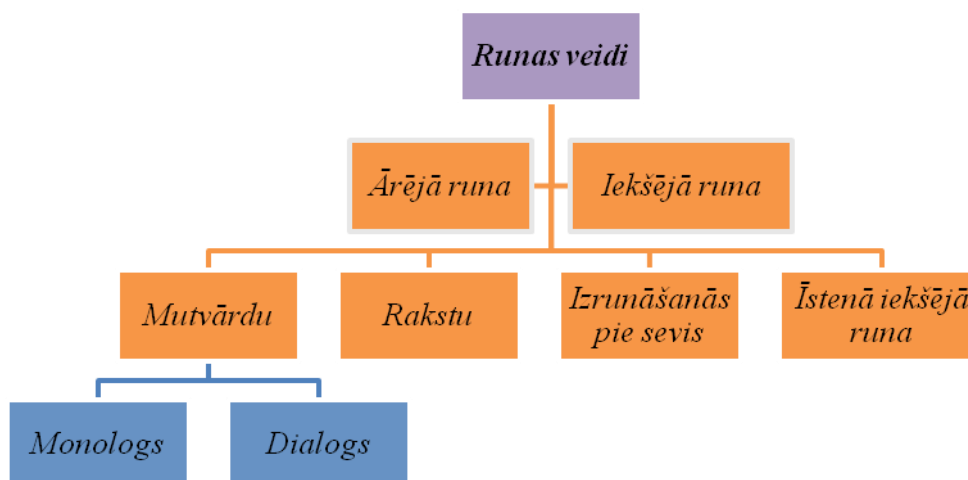
Valoda - tā ir līdzeklis cilvēka domāšanai, pašizteiksmei, saskarsmei, sociālo attiecību veidošanai, pasaules uztveres atspoguļojumiem, kultūras atklāsmē un tās attīstībai. Valoda ir cieši saistīta ar kultūru, tā izaug no kultūras, attīstās tajā un izsaka to. Valoda, būdama kultūras forma, pakāpeniski ievada cilvēku savas tautas kultūrā, veido viņa pasaules skatījumu un izpratni par citu tautu kultūru (Stangaine, 2014).

V. Rūķe-Draviņa uzskata, ka valoda tas ir priekšstats par par vienas kādas valodas uzbūvi, pieredze par skaņām un to veidošanu, par to, kā funkcionē, sazinoties ar apkārtni, runātais vai dzirdētais vārds (Rūķe-Draviņa, 1982).

Valoda, tas ir līdzeklis, kas palīdz cilvēkam izteikt savas, domas un to, ko tas jūt. Tas palīdz komunicēt un veidot attiecības ar cilvēkiem. Valoda cilvēkam ikdienā ir nepieciešma ik uz soli, tāpēc tai ir milzīga nozīme, un ir svarīgi, lai valoda cilvēkam attīstītos un pilnveidotos jau no mazotnes. Kopš civilizācijas pirmsskākumiem valodai ir milzīga nozīme sabiedrības attīstībā. Nostiprinājies ne vien viedoklis, ka valoda ir kultūrālas, izglītotas personības izpausmes un eksistences garants, bet kļuvusi arī aktuāla doma par valodu kā cilvēces pieredzes, vēstures informatīvās sistēmas un nacionālās piederības apziņas veidotāju. Dzimtā valoda ir cilvēka pašziņas un piederības sajūtas neatņemama sastāvdaļa. Dzimtajai valodai arī iz liela nozīme izglītības procesā.

Valoda ir cilvēku sazināšanās līdzeklis un ir vistiešākā veidā saistīta ar domāšanu. Bērns strauji apgūst valodu, ja ir savienojusies doma un vārds. Tāpēc ir svarīgi jau no agras bērnības veidot pareizu runu, kas ir viena no cilvēka svarīgākajām psihiskajām funkcijām. Runas primārā funkcija ir komunikatīvā funkcija, jo tā ir sociālās saskarsmes līdzeklis, izteikšanās un saprašanās līdzeklis, kas ir ļoti būtisks cilvēka personības veidošanās process. Runas funkciju bērns savā attīstībā apgūst kā vienu no pēdējām. Valoda ir saikne starp cilvēku un sabiedrību, tā ir īpašs spēks, kas attīsta intelektu līdzās domāšanai, atmiņai un iztēlei (Alksne, 1998, 85).

A.Vorobjovs uzskata, ka runas galvenā funkcija ir informācijas nodošana vai vispārināšana. Sarunai ir divi procesi: ekspresija, impresija. Runas ekspresija (lat. expressio - izteiksmība) ir domas ietērpšana valodā un tās novadīšana līdz sarunu biedram. Impresija (no fr. val. impression - iespaids) saņemtās informācijas uztvere, tās analīze (Vorobjovs, 1996). A. Vorobjovs savā grāmatā ir izveidojis attēlu, kurā atspoguļojas runas veidi (sk. 1. attēlu).

1. attēls. Runas veidi (Vorobjovs, 1996, 97 - 99)

A.Vorobjova skatījumā valoda ir zīmju (visbiežāk vārdu) un noteikumu, kam šīs zīmes ir pakļautas, sistēma. Valodas pamatfunkcija - būt par runas un saskarsmes līdzekli. Vārds - zīme, valodas vienība, ko izmanto kā runas un saskarsmes līdzekli. Vārds pilda šādas pamatfunkcijas: apzīmē jēdzienu, „signalizē” par kaut kādu priekšmetu vai parādību; ir runas un saskarsmes līdzeklis. Pirmkārt, vārds apzīmē priekšmetu, norāda uz to, izsauc apziņā tā tēlu, otrkārt, vārds dod iespēju analizēt priekšmetus, ieraudzīt to būtiskās pazīmes, iekļaut tos tajā vai citā priekšmetu grupā.

Vārdu uzbūves un saskaņošanas likumus un noteikumus, un pašu vārdu kopumu sauc par valodu (Vorobjovs, 1996, 92-95, 174).

Noteikt runas un valodas attīstības robežu nav iespējams, jo valoda atrodas pastāvīgas attīstības procesā, taču droši var izvirzīt noteiktas prasības valodas attīstības līmenim dažādos attīstības un mācīšanas posmos (Golubina, 2007, 224).

Filosofi M. Kūle un R. Kūlis, analizējot valodas un runas atšķirības, atsaucas uz Sosīra pretstatījumu valodai un runai (sk. 1.tabulu).

1. tabula. Runas un valodas pretstatījums (Kūle, Kūlis, 1998, 553)

Valoda ir	Runa ir
sociāla, to saprot visi sabiedrības locekļi	individuāla, realizējas konkrētā izteikumā
virtuāla, iespējama, potenciāla	aktuāla, lietota notiktā situācijā
abstrakta, vispārinoša	konkrēta, noteiktu situāciju raksturojoša
kods, kas satur vispārējus principus	izteikums, kas raksturo noteiktu kodu
vispārēja norma	individuāls izteiksmes stils
sinhrona	diahrona
sistēma	sistēmas realizācija
radoša	jau radīto struktūru lietošana

Tradicionālajā skatījumā valodu mēdz dēvēt par domu izteiksmes līdzekli, kas nodrošina saziņu. Mūsdienu filosofija atzīst, ka uzsk. valodu tikai par sazināšanās līdzekli ir nepietiekami. Tradicionālos uzskatus par valodu ir sekmējušas filosofiskās nostādnes, kas priekšplānā ir izvirzījušas tīro domu, loģiku, spriedumus, uztveri un jēdzienu attīstību, nevis dzīvo valodas procesu.

Valodas un domas attiecības var aplūkot divējādi:

1. Doma ir valoda, valodiskā pasaules aina virza un nosaka domāšanu
2. Doma ir pirms valodas, valoda tikai izsaka domu.

Kā apgalvo R. Un M. Kūļi, šīs problēmas risinājumā nozīmīgu vietu ieņem Ļ. Vigotska mācība par iekšējo runu (Kūle, Kūlis, 1998, 562).

Tātad:

- *viena no svarīgākajām valodas funkcijām ir sazināšanās, informācijas nodošana;*
- *valoda ir līdzeklis, kas palīdz cilvēkiem izteikt savas domas;*
- *valodas pamatfunkcija – būt par runas un saskarsmes līdzekli.*

1.2. Valodas nozīme bērna attīstībā

Bērnība ir sensitīvākais laiks cilvēka mūžā, kad tiek likti pamati valodas apguvei. I. Elnebija uzskata, ka valodas attīstība sākas pirms dzimšanas un auglis spēj „dzirdēt” jau sešus mēnešus pēc ieņemšanas (Elnebija, 1990). Tāpēc mātei vajadzētu sarunāties ar vēl nedzimušo bērnu, jo kad bērns piedzimst, viņš atpazīst mātes balsi, balss ritmu. Ģimenes ir tā vide, kur bērns psiholoģiski nobriest runai, apgūst prasmes izmantot valodu kā apkārtējās pasaules izziņas, cilvēku saskarsmes un mijiedarbības līdzekli (Stangaine, 2011).

Runas darbības nepilnīga attīstība neļauj bērnam pilnībā apgūt brīvās komunikācijas procesu, tādā veidā traucējot runas, domāšanas un izziņas attīstību, bremzējot arī pasaules izzināšanu, kā arī negatīvi ietekmējot personības pilnveidošanos un uzvedības ieradumus (Stangaine, 2014, 4).

Savos pētījumos par bērna verbālo uzvedību no 4–7 gadu vecumam Ž. Piažē valodai izšķir divas funkcijas – sociālā un egocentriskā funkcija. Egocentriskā runa norāda, ka bērnu nerūp klausītājs, bērnam nerūp, kam viņš runā un vai viņu kāds klausās. Savukārt socializētā runa norāda, ka bērns vēlas veidot un uztruēt saskarsmi ar klausītāju, runa adresēta klausītājam, ievēro klausītāja viedokli.

D. Lieģeniece un I. Nazarova, analizējot Ž. Piažē, norāda, ka Ž. Piažē definē egocentrisko runu un socializēto runu, katru iedalot vairākās kategorijās.

Egocentriskā runa ietver sevī atkārtojuma kategoriju (bērns atkārtoti vārdus un skaņas vienīgi runāšanas prieka labad), monologu (bērns, sarunājoties ar sevi, it kā skaļi domā), kolektīvo monologu (runa tiek vērsta uz citu personu, bez vēlēšanās saņemt atbildi).

Socializētā runa iekļauj sevī šādus elementus:

- adaptēto informāciju (starp bērnu un pārējiem notiek domu apmaiņa);
- kritiku (bērns izsaka piezīmes par citu uzvedību);
- komandas, prasības un draudus;
- jautājums (bērns gaida atbildi);
- atbildes (bērns reaģē uz jautājumiem un komandām) (Lieģeniece, Nazarova, 1999).

Liela loma runas un valodas attīstībā ir dzirdei. Tikai laba un pilnvērtīga dzirde ļauj bērnam saklausīt un uztvert pieaugušo runu un skaņas visapkārt, un bērns var tās atdarināt un atdarinot viņš gūst pareizas runas iemaņas.

Izšķir triju veidu dzirdes sajūtas: runas, mūzikas un trokšņu sajūtas. Dzirdes uzmanības trenēšana jāsāk jau zīdaiņu vecumā, pievēršot bērna uzmanību dažādām skaņām. Tieši tādēļ šajā vecumā svarīga ir māmiņas dziedātā šūpuļdziesma, skandētie ritma dzejoliši un pirkstiņu rotaļas (Brice, 2007).

E. Hoffe (2001) agrā vecumā izdala trīs valodas attīstības fāzes, kuras ir saistītas ar komunikāciju:

- bērns (līdz 10 mēn.) ietekmē klausītājus, bet viņa signāli galvenokārt ir saistīti ar kādu priekšmetu, ko mazais vēlas iegūt. Viņš pastiepj rociņas, bet uz pieaugušo neskatās;
- bērns (10 – 12 mēn.) sāk saprast, ka viņš var sazināties ar citiem. Tagad, lai dabūtu vēlamo priekšmetu, viņš dažādi cenšas piesaistīt pieaugušā uzmanību;
- bērns (12 mēn. un vēlāk) sāk lietot valodu. Šī fāze jau sākas pirms runāšanas, kad mazais ar pirkstu norāda uz vēlamo priekšmetu, pavadot to ar skaņām, zilbēm. 1 – 2 gadu vecumā bērns saskarsmē ar pieaugušajiem un bērniem lieto vienu un vairākus vārdus, sāk virknēt tos teikumā. Ap diviem gadiem bērns runā par lietām, kas nav redzamas. Tas ir sākums bērna stāstītprasmei.

Zinātniece īpaši izceļ pirmo dzīves gadu nozīmi bērna valodas un komunikācijas attīstībā. Pētījumi liecina, ka, jo vairāk bērns pavada kopā ar pieaugušo, kas runā ar viņu, jo ātrāk sāk apgūt valodu. Vienlaikus valda uzskats, ka mazais vēl neizprot citu cilvēku domas. Bet viņa sociālo un komunikatīvo uzvedību sekmē fakts, ka bērns priecājas par komunikācijas rezultātu (Hoff, 2011).

Cilvēka valoda attīstās tiešā saistībā ar domāšanas attīstību, priekšstatu bagātināšanos. Lai pamatotu šo pieņēmumu, ir veikti plaši pētījumi bērnu valodas attīstības jomā. Te noteikti jāmin Ļ. Vigotska (Vigotskis, 1982), Ž. Piažē (Piažē, 2002) un citu psihologu veiktie pētījumi.

Bērna valoda ir viss tas, kas viņam ir apkārt, tā ir tieši atkarīga no tuvākās apkārtnes, no cilvēkiem, kas bērnam ir apkārt visu laiku, no mātes un tēva, tā uzskata F. Dolto (Dolto, 1986).

Valoda bērnam ir tāda pati realitāte, kā visi citi objekti apkārtnē. Bērns valodu apgūst tikpat praktiski, kā apkārtni (Boša, 1999, 3).

Uz bērna valodu tiešā veidā atspoguļojas arī tas, ja bērna intelektuālās spējas ir ierobežotas.

Valoda nav iedzimta spēja, bet tā attīstās pakāpeniski ontogēneses procesā vienlaikus ar bērna fizisko un garīgo attīstību (Golubina, 2007, 22).

Par īpaši svarīgu cilvēka valodas attīstības posmu V. Rūķe – Draviņa uzskata mūža pirmos četrus gadus, jo tad izveidojas indivīda pirmā valoda un priekšstats par valodas sistēmu vispār. Tas ir vienreizējs un neatkārtojams process. Vēlākos gados gan skolā, gan dzīvē cilvēks var piemācīties klāt vēl kādu valodu, bet tad viņam jau pamatā ir izveidojusies valoda - priekšstats par kādas vienas valodas uzbūvi, pieredze par skaņām un to veidošanu, par to, kā funkcionē (sazinoties ar apkārtni) runātais un dzirdētais vārds. Reizē ar bērna pirmo valodu attīstījušies un nostiprinājušies arī daudzi jēdzieni un uztvere par apkārtējo pasauli vispār (Rūķe-Draviņa, 1982).

Bērna valodas attīstībā ļoti liela nozīme bez sociālā faktora ir arī psihiķes attīstībai, kas valodas attīstību ietekmē ļoti lielā mērā. Šo aspektu, kā apgalvo V. Golubina, pastiprināti pētījis krievu psihologs Ļ. Vigotskis.

Valodai ir milzīga nozīme bērna psiholoģiskajā attīstībā, jo tā pilda konkrētas funkcijas:

- komunitīvo
- vispārinošo
- regulējošo (Golubina, 2007, 224)

Mazi bērni ir ļoti labi atdarinātāji. Iepazīstot pasauli, dažādas lietas, dabas parādības, apkārti sev apkārt, klausoties ciltu cilvēku runā, bērns apgūst savu aktīvo runu un paplašina savu vārdu krājumu.

Bērna runas pareizu attīstību nosaka vairāki faktori:

- bērna psihiskā veselība;
- pilnvērtīga dzirde;
- pilnvērtīga valodas vide, tātad gramatiski pareiza un leksiski bagāta pieaugušo runa;
- pietiekama runas prakse - iespēja daudz un regulāri vaicāt, saņemt atbildes, sarunāties;
- audzināšanas un apmācības kvalitāte (Golubina, 2007, 225).

Bērna runas un valodas attīstību nekādā gadījumā nedrīkst atstāt pašplūsmā, par to liecina daudzi un dažādi pētījumi gan psiholoģijā, gan pedagogijā. Tas ir process, kurā lielu lomu jāieņem pieaugušajiem, kas šo procesu uzraudzītu un virzītu uz pareizo pusi. Šajā procesā ir jāiesaistās gan vecākiem, gan pedagogiem.

Ne visiem bērniem runas un valodas attīstība notiek vienādi, vienā un tajā pašā vecumā, katrs bērns ir individuāls, tieši tāpēc katram bērnam ir vajadzīga sava individuāla pieeja, kas ļautu un palīdzētu bērnam sekmīgi attīstīt savu runu un valodu. Runas un valodas attīstība notiek daudz sekmīgāk, ja bērnam ir saskarsme ar citiem cilvēkiem, nepieciešamība komunicēt. Tāpēc jāpievērš uzmanība tam, vai bērnam ir saskarsmes organizēšanas iespējas, jārada iespēja bērnam lietot vārdus, kas ir viņa vārda krājumā - aktivizēt tos.

Pirmsskolas vecums ir ārkārtīgi atbildīgs un nozīmīgs posms – bērns apgūst savu dzimto valodu. Bērns valodu apgūst divējādos procesos. Viens no tiem ir ikdienišķā saskarsme ar apkārtējiem cilvēkiem, ar cilvēkiem blakus. Otrs veids, kad pieaugušais (vecāks, pedagogs) speciāli rada apstākļus, kuros bērns apgūst runu un vaolu – mācību process.

Pirmsskolas vecuma bērnam aizvien lielāku lomu ieņem pasakas, stāsti un citi literārie darbi. Vidējā pirmsskolas vecumā bērns jau spēj uztvert pasakas sižetu, ja tas nav sarežģīts, spēj par to pastāstīt teikumus.

Pirmsskolas vecuma bērnam jāmēģina piedāvāt un palīdzēt izprast dažādu vārdšķiru vārdus, gan lietvārdus, gan darbības vārdus, gan apstākļa vārdus, gan īpašības vārdus. Nereti visgrūtāk bērniem iet ar īpašības vārdu lietošanu, tāpēc jācenšas tiem pievērst lielāku nozīmi, mudinot nosaukt īpašības un pazīmes.

Tātad:

- *bērna valodas attīstība sākas pirms dzimšanas, un auglis spēj „dzirdēt” jau sešus mēnešus pēc ieņemšanas;*
- *ģimene ir pirmā vide, kur bērns nobriest runai, apgūst prasmes valodu izmantot;*
- *liela loma runas attīstībā ir dzirdei;*
- *cilvēka valoda attīstās tiešā saistībā ar domāšanas attīstību un priekšstata bagātināšanos;*
- *bērns apgūst valodu divos veidos – ikdienas situācijās un mācību procesā;*
- *par īpaši svarīgu posmu bērna pareizas runas apgūvē uzskata pirmos četrus dzīves gadus.*

1.3. Vispārīgie uzdevumi runas un valodas attīstīšanai

Kā jau iepriekš tika minēts, runas un valodas attīstība ir ļoti svarīgs un nozīmīgs process, kas katram bērnam attīstās citādi. Tas ir individuāls process, kurā svarīgi izvirzīt katram bērnam individuālus uzdevumus.

Viens no galvenajiem pirmsskolas izglītības iestādes uzdevumiem ir pareizas runas un valodas iemaņu veidošana. Šo uzdevumu var iedalīt vairākos apakšuzdevumos.

1. Vārdu krājuma aktivizēšana un paplašināšana.

Iepazīstot apkārtējo pasauli, lietas, priekšmetus, bērns gūst pieredzi un pamazām apgūst dzimtās valodas pamatvārdus. Darbošanās un socializācijas procesā bērns paplašina savu redzesloku, tādējādi paplašinot savu vārdu krājumu, notiek nemitīgs izziņas process.

Audzinātājam jārada situācijas un apstākļi, lai bērns ar dažādiem, viņam interesantiem palīgmateriāliem, apgūtu pēc iespējas vairāk jaunus vārdus, kas bērnam nepieciešams, pamudinot bērnus netikai apgūt šo vārdu saturu, bet lietot tos arī savā ikdienas runā. Bērns pakāpeniski apgūst pareizu vārda nozīmju izpratni un sāk tos lietot pareizā izteiksmē.

Bērna vārda krājums atkarīgs no bērna vecuma un attīstības līmeņa, izziņas intereses, domāšanas un atmiņas spējām. Vārdu krājums un to saturs jāizvēlas un jāpiedāvā izvērtējot to.

Visveiksmīgāk bērns vārdu krājumu paplašina ar dažādu uzskates materiālu palīdzību, bērns spēj sask. raksturīgās iezīmes un izprast vārda saturu (Kalniņa, Skrube, 1983).

Ļ. Vigotskis norāda, ka vārdu krājuma aktīva palielināšanās izpaužas tādējādi, ka bērns pats meklē vārdus, vaicā par viņam nezināmajiem priekšmetu nosaukumiem (Vigotskis, 2002, 82). Vārdus bērns iemācās agri, bet tajos ietverti nozīmi bērns apgūst pakāpeniski. Bērns vārdu nozīmes izprot un apgūst, balstoties uz pieredzēto, redzēto, atceroties spilgtākās pazīmes.

Ļ. Vigotskis norāda, ka bērns vārdu un tā skanisko uzbūvi uztver kā lietas daļu vai kā tās īpašību, kas nav atdalāma no citām īpašībām (Vigotskis, 2002, 322).

2. Gramatiski pareizas runas veidošana.

Lai apgūtu gramatiski pareizu runu, svarīgi, lai apkārtējo pieaugušo runa un valoda būtu pareiza un leksiski bagāta. Šis nosacījums ir ļoti svarīgs bērna pareizas valodas attīstībā, jo, kā jau zināms, bērns ir lielisks atdarinātājs.

Pedagogs dod bērnam uzdevumus un trenē vārdu pareizu izrunu, veido teikumus atbilstoši gramatikas likumiem, dažādu vārdšķiru formas atbilstoši valodas likumiem.

Uzdevumi, ko pedagogs ir sagatavojis pareizas runas attīstībai, jāveda caur rotaļnodarbību, ar dažādiem interesantiem materiāliem (Kalniņa, Skrube, 1983).

3. Stāstīt mācīšana.

Ir gan monologruna, gan dialogiska runa. Monologruna ir bērna stāstījums. Dialogruna notiek starp vairākiem cilvēkiem. Dialogrunā svarīgi prast uzdot jautājumus, papildināt sarunas biedu vai labot to. Šī runa ir visbiežākā bērna ikdienā, kad viņš sarunājas gan ar citiem bērniem, gan ar pieaugušajiem.

Pirmsskolas vecuma bērnam dialogrunas attīstības veicināšanā īpaši svarīga ir rotaļa. Tieši rotaļā bērns valodu un runu apgūst kontekstā ar praktisku darbošanos, un viņa runas neprecizitātes nav saistītas ar nepatīkamām sekām, kā tas mēdz būt mācībās (Брунер, 1987). Dzīve pēc savas būtības ir dialogiska, dzīvot nozīmē jautāt, uztvert, atbildēt, piekrist. Tajā cilvēks piedalās viss - ar acīm, lūpām, rokām, dvēseli, visu ķermeni un rīcību (Бахтин, 1979).

Dialogā, sarunā, sava loma ir monologam. Dialogu nevar uzsk. par monologu summu, tomēr monologs dažkārt mēdz būt kā dialoga daļa (nepieciešams garāks paskaidrojums, netiek ievērota sarunas partnera vēlme izteikties u.c.) (Сапригина, 2003, 3).

Monologruna ļoti veiksmīgi attīsta bērna domāšanu. Pēc bērna stāstījuma var noteikt un izanalizēt bērna vārdu krājumu, māku izteikties.

Bērna monologu ar sevi vai ar rotaļlietām dēvē par „privāto sarunu”, kurā bērns dalās savos pārdzīvojumos, praktizējas runā, izpēta valodas iespējas ar to (Hoff, Shatz, 2005, 275).

Prasme monoloģiskajā runā bērnam būs ļoti noderīga un nepieciešama, tāpēc svarīgi tai jau lielu uzmanību pievērst pirmsskolas izglītības iestādēs.

Stāstījuma veidošana bērnam ir daudz sarežģītāka nekā kāda literārā darba atstāstīšana. Veidojot stāstījumu pašam, bez iepriekšēja satura, bērnam ir jārada pilnīgi jauns izvērsts teksts ar noteiktu saturu. Bērnam stāstu veidot ir daudz vieglāk par to, ko viņš redz runas momentā.

Stāstījuma veidošana bērnam veicina un palīdz attīstīt radošo domāšanu, tas liek izdomāt, iztēloties, sacerēt (Kalniņa, Skrube, 1983).

Fonētiskās uztveres attīstīšanā veicamie uzdevumi:

- dzirdes uzmanības vingrināšana,
- dzirdes atmiņas trenēšana,
- elpošanas vingrinājumi,
- skaņu analīze un sintēze.

Atstāstījuma veidošana bērnam ir nedaudz vieglāka, jo bērns savu stāstījumu veido pēc iepriekš dzirdētā un jau ar konkrētu saturu.

R. Kaņepēja norāda, ka pirmsskolas periodā bērns apgūst šādus stāstījuma veidus:

- literārā darba atstāstījums (sākot ar 3 gadu vecumu) - bērni mācās atstāstīt labi zināmas pasakas;
- stāstījums pēc uztveres - rotaļlietas, vēlāk arī attēla apraksts;

- stāstījums pēc atmiņas - tas ir stāstījums pēc pieredzes, piemēram, bērns stāsta, ko pieredzējis ekskursijas laikā u.tml., turklāt, jo bērns vecāks, jo par senākiem notikumiem viņš var pastāstīt;
- stāstījums pēc iztēles - stāsta vai pasakas nobeiguma sacerēšana, radošs stāstījums par audzinātāja piedāvātu tematu, sižetisku stāstu vai pasaku sacerēšana par rotaļlietu u.tml. (Kaņepēja, 2003).

4. Sagatavošana lasīšanai.

Pareizas runas valoda ir ļoti nepieciešama lasīšanas apgūšanai.

Viss pirmsskolas izglītības iestādes galvenais darbs un uzdevums ir saistīts ar to, lai bērni apgūtu lasītprasmes. Metodes, lai iepazīstinātu bērnus ar lasīšanu un lai to iemācītos ir daudzas, bet svarīgi ir atrast tādu, lai bērnam rastos interese un patika pret to, tapēc arī šis darbs jāved caur rotaļnodarbību un ar interesantiem materiāliem.

Lasītprasmes apgūšanas procesā bērns darbojas ar skaņām un to pareizu lietošanu, vingrinās analizēt vārda sastāvu, nosaukt skaņas.

5. Rakstītprasme.

Rakstītprasme ir rakstu runa. Lai apgūtu rakstītprasmi, bērnam ir jāsasniedz noteikta psihisko funkciju brieduma pakāpe. Rakstītprasmes apguve mazam bērnam nav viegla. Lai veiksmīgāk apgūtu rakstīšanu, ļoti svarīgi ir apgūt pareizu runu, jo bez tās apgūšanas process būs neiespējams (Boša, 1989).

Runas attīstīšana un tās ietekme uz bērna attīstību pedagoģiskajā literatūrā ir plaši apsk. i jautājumi. Šeit skaidri izdalās divas līnijas:

- pedagoga loma, kas izpaužas kā mērķa apzināšanās un konkrēto uzdevumu izvirzīšana un realizēšana nodarbībās un ārpus nodarbību laikā;
- dažādu līdzekļu izmantošana runas attīstīšanai.

Kā pirmais un svarīgākais līdzeklis runas attīstīšanā ir pieaugušā valodas paraugs. Pedagogam savai runas valodai jāizvirza vairākas prasības:

- skaidri un saprotami jāizrunā visas dzimtās valodas skaņas, arī vārdu galotnes, frāzes nobeigumos;
- pedagogam jāpieturas pie literārās valodas normām, jāizskauž savā runā dialektu iezīmes, neliterāras runas izpausmes;
- valodai jābūt izteiksmīgai. Ar savu balsi jāprot attēlot dažādus jūtu stāvokļus: prieku, sajūsmu, izbrīnu, bēdas, dusmas u.c. Šim nolūkam jāizmanto dažādi izteiksmīgas runas līdzekļi: balss stiprums, temps, loģiskais uzsvars, pauzes, ritms, tembrs. Monotona audzinātājas runa bērnus nogurdina, mazina interesi par teksta saturu;

- audzinātājam ir jāseko savas balss tempam. Steidzīga, ātra runa ir tikpat nepieļaujama kā neskaidra skaņu izruna. Bērniem audzinātājas runu ir vieglāk uztvert, kad tai ir nedaudz palēnināts temps. Tas nodrošina arī izrunas precizitāti un skaidrību, runas satura labāku izpratni un uztveri. Ne vienmēr palēnināts runas temps būs vietā. Lasot daiļliteratūru, tās izteiksmīgai satura atveidošanai ir nepieciešams gan palēnināt, gan paātrināt runas tempu;
- audzinātājam jāseko savas balss stiprumam. Balss ir audzinātājas profesionālais instruments, un ar to jārīkojas pareizi. Nepareiza balss izmantošana var izpausties pārliecīgā skaļumā. Ja arī situācija prasa paaugstināt balsi, tas nenozīmē, ka jānonāk līdz kliegšanai; tad nepieciešams samazināt skaļumu, skaidri izrunāt vārdus, samazināt runas tempu (Kalniņa, 1983, 16).

Tātad:

- *viens no pirmsskolas iestādes galvenajiem uzdevumiem ir pareizas runas un valodas iemaņu veidošana;*
- *pareizas runas un valodas veidošanas uzdevumu iedala apakšuzdevumos: vārdu krājuma aktivizēšana un paplašināšana, gramatiski pareizas runas veidošana, stāstīt mācīšana;*
- *liela loma pareizas bērna runas un valodas veidošanā ir pedagogam, kas realizē šo uzdevumu gan nodarbībās, gan ārpus tām.*

1.4. Vidējā pirmsskolas vecuma bērna attīstības raksturojums

Piektais dzīves gads ir intensīvas augšanas un organisma attīstības periods. Intensīvi attīstās galvas smadzenes, pilnveidojas lielo pusložu garozas funkcijas, taču ievērojama ir zemgarozas centru ietekme uz bērna uzveību.

Pirmsskolas vecums – no 3 līdz 7 gadiem, balstās uz bioloģiskiem, socioloģiskiem kritērijiem. Pirmsskolas vecumposmam ir izšķiroša nozīme bērna intelektuālajā attīstībā. Šajā laikā lielas pārmaiņas notiek ar personības attīstības bioloģisko bāzi – galvas smadzenēm. No bērna dzimšanas līdz septiņu gadu vecumam smadzeņu masa palielinās apmēram 4 reizes.

Notiek arī kvalitatīvas izmaiņas ar pašām smadzeņu garozas šūnām - tās arvien vairāk sazarojas un saistās savā starpā, tādējādi izveidojot ļoti sarežģītu un operatīvu sistēmu, kas nodrošina aizvien pareizāku īstenības atspoguļojumu cilvēka apziņā un vienmēr saprātīgāku viņa reakciju uz apkārtnes kairinājumiem (Zelmenis, 1991, 214).

Šajā vecumā rodas un pilnveidojas prasme plānot savu darbību, vadīt un īstenot noteiktu ieceri, veidojas priekšstats par darbības mērķi un tā sasniegšanas paņēmieniem.

Bērna izturēšanās un garīgās darbības iespējas ir saistītas ar nervu sistēmas un nervu procesu vecumposma īpatnībām:

- nervu šūnas – neironi – turpina nedaudz augt centrālajā nervu sistēmā, arī galvas smadzeņu lielajās puslodēs, starp neironiem veidojas aizvien jauni sakari, ko nodrošina nervu šūnas izaugumi – dendrīti. Tas ir pamats pakāpeniskai bērnu kognitīvās darbības attīstībai;
- mazu bērnu neirālajā darbībā raksturīga zināma nelīdzsvarotība, proti, uzbudinājuma procesa pārsvars pār kavēšanu. Šie procesi ātri nomaina viens otru, tāpēc bērni ir kustīgi, emocionāli, nesavaldāmi;
- psihisko darbību regulējošie zemagarozas centri, piemēram, par emocijām atbildīgie, bērnam nobriest ātrāk nekā prāta darbību noteicošie rajoni smadzeņu lielo pusložu garozā. Šis ir bērnu emocionalitātes izskaidrojums;
- bieži mainās dominantes. Spēcīgs uz laiku radies uzbudinājums centrālajā nervu sistēmā, ko pastiprina jebkurš vājāks kairinātājs. Tas izpaužas mazajiem un pirmsskolas vecuma bērniem raksturīgajā straujajā emocionālā stāvokļa maiņā. Arī bērna uzmanības nenoturība. Tāpēc bieži vajadzētu darbības veidus mainīt (Puškarevs; Golubeva, 1999, 116).

Lielākajai daļai cilvēku dominē viena no smadzeņu puslodēm, tas ir, viņi izvēlas vai nu kreisajai vai nu labajai puslodei atbilstošu informācijas apstrādes veidu.

Kreisā puslode galvenokārt ir atbildīga par:

- runu;
- domāšanu;
- analīzi;
- vispārinājumiem;
- klasifikāciju;
- sistematizēšanu;
- ilgstošo atmiņu.

Labā puslode galvenokārt ir atbildīga par:

- emocijām;
- zemapziņu;
- fantāziju;

- iztēli;
- intuīciju;
- uztveres kopumu, veselumu;
- uztveri šeit, tagad;
- īslaicīgo atmiņu.

Funkcionālā asimetrija straujāk sāk veidoties tad, kad bērns apgūst runu un valodu, tas ir, galvenokārt otrajā dzīves gadā (Puškarevs, Golubeva, 1999, 116).

Liela daļa indivīdu darbojas ar labo roku, jo parasti viņiem nav sakarības starp motorikas un psihs regulāciju puslodēs, respektīvi, labās puslodes dominante izpaužas tikai uz vienu no šīm funkcijām.

Raksturīgas šo bērnu problēmas skolā ir lasīšanas grūtības, traucēta secību uztvere un atcerēšanās, grūti sistematizēt, šiem bērniem ir bieži pareizrakstības kļūdas, raksturīga izteikta hipersensitivitāte, nespēja mierīgi nosēdēt (Puškarevs, Golubeva, 1999).

Šajā vecumā sižetiskās rotaļas kļūst par galveno darbības veidu un nosaka ievērojamas izmaiņas visā bērna psihē; 4 - 5 gadus veci bērni var iepriekš izdomāt un savstarpēji saskaņot vienkāršu sižetu, sadalīt lomas un rotaļu materiālu.

Didaktiskajās un kustību rotaļās veidojas izziņas procesi, attīstās uzmanība, novērošanas spējas, prasme pakļauties prasībām. Intensīvi attīstās produktīvie darbības veidi, sevišķi tēlotārdarbība. Daudzveidīgāki kļūst zīmējumi, aplicējumi.

Uztvere kļūst sadalītāka. Pamatojoties uz lietu ārējo īpašību paraugu pazīšanu, bērni pareizi nosaka krāsu, formu, lielumu un priekšmetu telpiskās attiecības, muzikālās skaņas.

Šajā vecumā ievērojami pilnveidojas bērna domāšana. Bērni var un sāk izdalīt priekšmetu kopīgās pazīmes, sāk grupēt priekšmetus pēc to ārējām pazīmēm, īpašībām, materiāla un pielietojuma, sāk saprast vienkāršu parādību cēloņsakarības. Bērni uz daudziem jautājumiem sāk atbildēt paši, tādējādi iegūstot sava veida pieredzi nezināmā apgūšanā.

Reizē ar situatīvajām emocijām pieaugušo ietekmē bērnos sāk veidoties jūtas, kas ir jau noturīgākas attieksmē pret cilvēkiem un parādībām. Sāk veidoties atbildības sajūta pret uzticēto pienākumu.

Bērna runas attīstība pirmskolas vecumā pāriet jaunā kvalitātē. Tas ir laiks, kad strauji pieaug vārdu krājums – no 300 līdz 4000 vārdiem.

Runa attīstās no egocentriskās uz dialoga, konteksta runu: bērns mācās izprast cilvēka runas iekšējo loģiku. Attīstās iekšējā runa (Svence, 1999).

Pirmskolas vecumā norisinās ievērojamas pārmaiņas bērna attīstībā. Šajā vecumā mainās bērna dzīvesveids, saturs un forma saskarsmē ar citiem cilvēkiem, kā arī pieaug fiziskās

un psihiskās attīstības iespējas, bērnam rodas jaunas vajadzības un intereses, rodas stimuli daudzveidīgākai darbībai.

Šajā vecumā ļoti izteikti pieaug bērna zinātkāre, izpaužas vēlme izzināt nezināmo, rodas prieks un sajūsma par atklāto. Šis ir vecums, kad bērns mācas veidot lietu kopsakarības.

Īpaši attīstāma bērna redzes uztvere, pilnveidojama krāsu uztvere. Telpas uztveres attīstībā liela nozīme ir iespējām aptaustīt, redzēt. Laiks un to apzīmējošie jēdzieni ir abstrakti un tādēļ neizprotami, līdz bērns nesavieno vārda abstrakto nozīmi ar uztveres tēlu par kādu noteiktu laika izpratni.

Attīstās atmiņa – no netiešās uz tīšo iegaumēšanu, saglabāšanu un tīšo reproducēšanu. Bērni labāk iegaumē to, kas saistīts ar emocijām, jo vēl nav attīstīta tīšā iegaumēšana. Galvenokārt izmanto atkārtotāšanu, spēj atrast līdzīgo un atšķirīgo. Bērniem pirmsskolas vecumā attīstās tēlainā, kustību vai verbālā atmiņa (Vorobjovs, 1996).

Jau vidējā pirmsskolas vecumā bērna domāšanas aktivitāte vairs nebalstās uz fizisko darbību. Bērns apdomā redzēto un dzirdēto, stāsta par attēlu, jautā, min mīklas, strīdas, tāpēc šeit liela nozīme ir runai. Klausīšanās, atstāstīšana, jaunu vārdu darināšana - jauni bērna darbības veidi.

Pirmsskolas vecuma bērnam ir raksturīga uzskatāmi konkrētā un tēlainā domāšana, jo iztēle bērnībā ir vislabāk attīstītais izziņas process. Iztēlei ir ļoti liela nozīme abstraktās domāšanas sagatavošanā.

Viens no bērnu psihiskās attīstības komponentiem ir kognitīvā, proti, izziņas spēju attīstība (uztvere, iztēle, domāšana, atmiņa).

Puškarevs atspoguļo Ž. Piažē intelektuālajā attīstībā izstrādātās četras galvenās stadijas :

- sensorimotorā stadija – 0 - 2 gadi;
- pirmsoperāciju stadija – 2 - 7 gadi;
- konkrēto operāciju stadija – 7 - 11 gadi;
- formālo operāciju stadija – no 11 gadiem (Puškarevs, 2001, 55).

No Ž. Piažē attīstības stadijām varam izsecināt, ka pirmsskolas vecumam atbilst pirmsoperāciju stadija – to raksturo domāšanas īpatnības agrajā bērnības un pirmsskolas vecumā.

A.Vorobjovs savā grāmatā raksta, ka ir divi domāšanas veidi :

- uzskatāmi darbīgā domāšana. Tai raksturīgs tas, ka analītiski sistemātiskā darbība tiek veikta ar pašiem priekšmetiem, tieši darbojoties ar tiem. Tas ir pirmais domāšanas veids , kas rodas bērna psihiskās attīstības procesā. Pat vēl neprotot runāt, bērns ar savām rokām veic analītiski sintētisko darbību.

- uzskatāmī tēlainā domāšana. Tā savukārt balstās uz atmiņas priekšstatiem un uztveres tēliem. Šai gadījumā analītiski sintētiskā noris ar tēla palīdzību.(Vorobjovs, 2000)

Tātad, analizējot literatūru, var secināt, ka:

- *valodai ir neatsverami liela nozīme cilvēka sazināšanās procesā;*
- *prasme stāstīt atspoguļo to, kā bērns pārvalda dzimto valodu, tās gramatisko uzbūvi, valodas un runas likumsakarības, kā arī atspoguļo bērna prāta, estētisko un emocionālo attīstību;*
- *pareizi dzirdēts un pēc tam izrunāts vārds ir lasīt mācīšanās un rakstīt mācīšanās pamatā, tādēļ tīra un skaidra skaņu izruna ir īpaši svarīga;*
- *pirmais un galvenais veids, caur kuru bērns apgūst valodu, ir rotaļas.*

2. Rotaļa kā runas un valodas attīstītāja

2.1. Rotaļas būtība, rotaļu klasifikācija

Rotaļa ir vistuvākais veids bērnam kā sevi izpaust, līdzpārdzīvot, sadarboties un apgūt dažādas pieredzes. Rotaļās bērns iepazīst pasauli, iepazīstas ar cilvēkiem, komunicē, attīsta valodu, iemācas darboties ar noteikumiem.

Nenoliedzami, ka arī kultūrvidē, kurā bērns dzīvo, ietekmē viņa rotaļu saturu. Tā izskaidro bērna uzvedību dažādās situācijās, arī izziņas un verbālās prasmes. Bērna zināšanas un iemaņas, to izmantošanas veidi un apstākļi, to vieta bērna vērtību skalā, valoda, kuru bērns lieto kad to lieto – tas viss ir daļa no kultūrvides (Bilton, 2002).

Rotaļa ir īpaša kultūras forma, cilvēces kultūras pirmavots un augstākā izpausme, uzsver Nīderlandes kultūras filozofs J. Heizings. (Хейзинга, 1992).

Krievu zinātnieks Ļ. Vigotskis norāda, ka jau ļoti agrā vecumā ir vērojami radoši procesi, kas vislabāk izpaužas bērnu rotaļās.

Rotaļa ir veids, kas palīdz bērnam sevi izpaust. Caur rotaļu bērns var realizēt savas prasmes un iemaņas, izmantot savas zināšanas. Bērnu rotaļas ļoti bieži ir tikai kā atbalss tam, ko viņš ir redzējis un dzirdējis no pieaugušajiem, un tomēr šie bērna iepriekšējās pieredzes elementiem rotaļā netiek izmantoti tieši tā, kā tie izpaudušies īstenībā. Bērna rotaļa nav vienkārši pārdzīvotā atcerēšanās, tā ir pārdzīvoto iespaiduradoša apstrāde, to kombinēšana un izmantošana jaunas īstenības radīšanai, kas atbilst paša bērna vajadzībām un tieksmēm, uzsver Ļ. Vigotskis (Vigotskis, 2002).

Rotaļa tiek uzsk. a arī par iekšēji motivētu darbību, un iekšējā motivācija bieži tiek uzsk. a par kritēriju, kas nosaka rotaļu (Gotfried, 1985, 45).

Rotaļā notiek iemaņu un prasmju attīstība, pieaugušā darbības imitācija un manipulācija ar aizvietojošiem priekšmetiem (Rogers, Sawyer, 1998).

D. Dzintere un I. Stangaine, analizējot literatūru, uzsver, ka Āre T. un Āre K. norāda, ka lomu rotaļas būtība un attīstība ir saistīta ar

- bērna tieksmi atdarināt, viņa pašapliecināšanos;
- ar zināšanām, ko bērns iegūst divos veidos (Dzintere, Stangaine, 2007).

D. Dzintere un I. Stangaine, analizējot Āre T. un Āre K., norāda, ka jaunās zināšanas bērns iekļauj (asimilē) jau esošajās izziņas struktūrās. Akomodācija ir process, kurā izziņas struktūra

tiek piemērota (akomodēta) tādējādi, ka jaunās atšķirīgās zināšanas iespējams interpretēt un pievienot iekšējiem modeļiem (Dzintere, Stangaine, 2007).

D. Dzintere un I. Stangaine, analizējot literatūtu, norāda, ka krievu psiholoģe N.Pantina uzsver, ka sižetiskā lomu rotaļa nodrošina sociāli vēsturiskās pieredzes nodošanu no paaudzes paaudzē. Pateicoties tam, bērns apgūst kulturālas uzvedības normas, individuālās un grupas uzvedības paņēmienus, saistītus ar lomu rotaļas simbolisko darbību. Tieši lomu rotaļās notiek bērna kā subjekta apzināšanās. Bērns ne tikai apgūst tos vai citus uzvedības noteikumus un darbības normas, bet arī gūst pieredzi. Viņš sāk patstāvīgi veidot personīgo darbību, savstarpējās attiecības ar citiem ļaudīm. Bērnam nepieciešama zināma patstāvība un neatkarība, kas apgūstama iepriekš, proti, patstāvīga pārvietošanās un valodas apguve (Dzintere, Stangaine, 2007, 10).

Psiholoģijas vārdnīcā rotaļa skaidrota kā aktivitāte, kas sniedz gandarījumu neatkarīgi no rezultāta. Viena no rotaļas pamatīpatnībām ir izdomāta situācija. Tikpat svarīga ir bērna brīva vēlmju izteikšana rotaļā, saziņas forma ar valodas starpniecību būtiski iespaido sociāli psiholoģisko fenomenu attīstību. Psiholoģijā tiek aplūkoti galvenie rotaļas veidi: mutiskā(skaņas), rakstiskā un žestu, no kuriem katrs satur savas komunikatīvās un ekspresīvās īpašības. Rotaļu ar noteikumiem, kur ir savs sižets un galvenais īpatsvars pieder sociālajai mijiedarbībai, psiholoģiskajā vārdnīcā skaidro kā spēli. Spēles ietvaros var attīstīties visa pašregulācijas sistēma, ieskaitot gribasspēku un mijiedarbības prasmes (Psiholoģijas vārdnīca, 1999, 124-125).

Rotaļa pirmsskolas vecuma bērniem ir ļoti svarīga un neatņemama attīstības un pilnveidošanās sastāvdaļa. Rotaļa ir ļoti būtiska domāšanas un valodas attīstībā, jo bērns rotaļā saņem kādu uzdevumu, viņš uzdevumu netikai izpilda ar žestiem un kustībām, bet arī ar vārdiem.

Rotaļa ir nepieciešama, lai bērns apmierinātu savas vajadzības, varētu sevi izpaust. Rotaļas ir svarīgas ne tikai bērnam, bet arī pieaugušajiem. Svarīgi radīt tādu vidi, lai rotaļas bērns izdomātu pats, lai tās būtu radošas un lai bērns tajās pilnveidotos un izzinātu sev ko jaunu. Svarīgi, lai rotaļa rada bērnam pozitīvu emocionālu pārdzīvojumu.

Rotaļai ir ļoti liela nozīme bērna prāta attīstībā. D. Dzintare raksturo rotaļu kā brīvu un nepiespiestu bērna darbību (Dzintere, 1984, 12).

Arī V. Muhina uzsver, ka rotaļā bērni koncentrējas labāk un atceras vairāk nekā parastā situācijā, kad viņiem liek kaut ko iegaumēt (Muhina, 1992, 68).

I.Plotnieks ir izdalījis desmit apakšgrupas, lai raksturotu rotaļas nozīmi bērnu attīstībā:

1. Rotaļās bērns apgūst zināšanas, mācās tās izmantot praksē. Tādējādi veidojas prasmes un iemaņas. Sākumā rotaļa ir vienkāršas manipulācijas ar priekšmetiem, tad priekšmetu un lietu izzināšana. Un nav labāka ceļa zināšanu apgūšanai kā prakse.
2. Rotaļās pilnveidojas bērna izziņas darbības mehānismi, galvenie psihiskie izziņas procesi; sajūtas, uztvere, atmiņa, domāšana un iztēle.
3. Rotaļas var kļūt par lielisku radošās darbības skolu. Tajās attīstās fantāzijas, valoda, konstruktora spējas, jo nepieciešams radīt rotaļas apstākļus un priekšmetus.
4. Rotaļas organizē un disciplinē bērna kustības, attīsta fiziskās dotības.
5. Rotaļas audzina bērna jūtas. Sava loma šeit netikai emocionālajiem pārdzīvojumiem, ko izraisa attieksme pret rotaļu priekšmetiem, rotaļu biedriem, panākumiem, neveiksmēm. Bērns šeit savu lomu pārdzīvo pa īstam. Tādējādi jau bērnībā rodas dadzu sarežģītu jūtu aizmetņi, kas var attīstīties turpmākajos gados.
6. Svarīga nozīme lomu rotaļās ir arī sava dzimuma pašapziņas izveidei.
7. Rotaļas vingrina bērnus sarežģītajā saskarsmes darbībā. Atdarīnot pieaugušo rīcību izturēšanos, viņi praksē apgūst saskarsmes mehānismus.
8. Rotaļas ir kolektīvisma skola. Rotaļu situācijā labi izjūtams iedra atbalsts, šeit krasi atklājas egoisms, patmīlība u.c. īpašības. Panākumi kolektīvajās rotaļās ir atkarīgi no saskaņotās darbības, no spējas gan uzņemties vadību, gan pakļauties.
9. Rotaļas var kļūt par morāles vingrinājumiem darbībā. Tajās skaidri parādās gan godīgum, gan blēdība, gan daudzas citas morāles kategorijas.
10. Rotaļas attīsta neatlaidību, mērķtiecību, disciplinētību un citas gribas īpašības (Plotnieks,1989, 49).

Tātad rotaļa vienlaicīgi sekmē bērna sociāli emocionālo, fizisko, prāta un kreatīvo attīstību, tā kompleksi iedarbojas uz bērnu. Bērns vienlaicīgi rotaļājas un mācās. Rotaļa ir neierobežoti variēta un kompleksa (Buivide,1997).

Svarīgs nosacījums, lai rotaļa attīstītu un pilnveidotu bērnu ik dienas, ir skolotāja izdoma. Skolotājam ir jāspēj un jāvar izdomāt rotaļas, kas saskan ar apgūstamo materiālu, bērna vecumu, bēna spējām un pats galvenais, lai bērnam saglabātos interese un patika darboties.

Radošās rotaļas attīsta bērnu valodas un sociālās prasmes - bērns vingrinās savstarpējo attiecību regulēšanā, apgūst uzvedības normas, dzīves prasmes, pilnveidojas bērna runas prasmes, bērns mācās runāt dialogus, attīstās bērna iztēle, prasme radoši izmantot savu pieredzi (Stangaine 2011).

Radošās rotaļas iedala šādās kategorijās:

- **lomū sižeta rotaļa** – loma, sižets, attēlošanas līdzekļi rotaļas veido pamatu.

Bērns, izpildot rotaļas lomu, nokļūst dažādās situācijās, kas tieši vai netieši vingrina viņa runas prasmes – viņam jāprot turpināt iesākto dialogu, izteikties saprotami, saskaņot savu atbildi ar otras lomas uzdoto jautājumu, izteikuma saturu, izdomāt jaunas situācijas. Lomas izpilde nereti nosaka arī to, vai viņš – lomas izpildītājs – pārējiem bērniem ir interesants rotaļu biedrs, vai viņu vēlēšies pieņemt kopīgā rotaļā (Dzintere, Stangaine, 2005).

- **dramatizācija jeb režisoriskajās rotaļa** - rotaļas attīstās pēc zināma scenārija. Šo rotaļu pamatā ir sīko rotaļlietu komplekti. Centrā ir priekšmets, nevis pieaugušā darbības izveide. Teatrālajās rotaļās bērni iedzīvojas tēlā, dzīvo viņa dzīvi, atdarina personāža runu, intonāciju, kustības, mīmiku. Šo rotaļu sižets parasti ir saistīts ar kādu literāro darbu, vēroto koncertu, kino. Dažkārt šīs rotaļas dēvē arī par “dzīvo teātri”. Bērni izspēlē dzirdētās pasakas ar roku vai pirkstiņu lēllēm, kā arī aktīvākie bērni iesaistās nedēļas tēmas izspēlē ar rotaļlietām. Kopā ar grupas biedriem, vienojoties par kopēju darbošanos, veidojas sarunas, dialogi. (Dzintere, Stangaine, 2007, 80 – 82).
- **celtniecības jeb konstruktīvajās rotaļas**. Bērni ceļ mājas, garāžas, attēlo apkārtējo pasauli, kuru pārveido pēc savas iekšējās iztēles. Celtniecības rotaļās bērni būvē, ceļ, konstruē dažādas celtnes, izvirza mērķi, plāno savu darbību, kopīgi apspriežas, sadarbojas, atlasa un izmanto dažādus materiālus (klučus, segas, krēslus, galdus u.c.); attīsta domāšanu, matemātiskās prasmes – plāno, salīdzina, analizē, pārveido, aktivizē prievārdu lietošanu – uz, zem, aiz, iekšā, priekšā, starp, blakus, apkārt utt. Celtniecības rotaļās bērni attēlo ārējo pasauli, kuru pārveido pēc savas iekšējās iztēles. Šāda iekšējā iztēle bērnam būs vajadzīga, lai mācītos skolā un saprastu abstraktus jēdzienus (Lieģeniece, 1995).

Īpašu uzmanību pelna rotaļas klasifikācija saistībā ar tās attīstību. Viens no šīs pieejas pamatlicējiem ir Ž.Piažē. Psihologs uzskata, ka rotaļa ir bērna intelektuālās attīstības faktors un adaptācijas līdzeklis, kas palīdz radīt līdzsvaru starp organismu un vidi. Adaptācijas procesā rotaļa bērnam palīdz apgūt zināšanas, prasmes un piemērošanos apkārtējai videi. Rotaļas attīstībā Ž.Piažē izdala trīs komponentus: vingrinājumus, simbolus un noteikumus.

1. Rotaļas vingrinājumi (sensomotoriskās), kas parādās jau pirmajos dzīves mēnešos. Attīstoties bērna runai, viņš sāk uzdot jautājumus, izskaidrot savas darbības.
2. Simboliskās rotaļas, kas attīstās noteiktā secībā-simbolisko shēmu pārņemšana uz jaunu priekšmetu (pats runā pa telefonu, pēc tam liek to darīt lellei; īpašību piedēvēšana priekšmetam, pēc tam sev (lelle dusmojas, pēc tam pats). Simboliskās rotaļas ir egocentriska domāšana tīrā veidā.

3. Rotaļas ar noteikumiem, kas sāk parādīties četru gadu vecumā. Tie ir noteikumi, kas tiek mantoti no paaudzes paaudzē, vai arī tie rodas pēkšņi. Tie izpaužas sensorisko kustību elementi saistībā ar indivīda sacensību (Dzintere, Stangaine, 2005).

Par augstāku pakāpi rotaļu apgūvē uzskata bērnu spējas ievērot, pašam kontrolēt rotaļu norises noteikumus, jo tas nozīmē, ka bērns jau spēj ar gribu kontrolēt savu uzvedību. Rotaļās un spēlēs apgūst paškontroles iemaņas. Vēlāk tās pāriet uz ikdienas situācijām. Psihologi apgalvo, ka pēc tā, vai bērni spēj sekot līdzī spēles noteikumiem, tos izpildīt, paši regulējot savu uzvedību, var noteikt, vai bērns varēs adaptēties skolā, adaptēties dzīvei sabiedrībā (Svence, 1999).

Izmantojot rotaļas ar noteikumiem, iespējams sistemātiski izveidot noteiktas iemaņas, kam liela nozīme bērna fiziskajā un garīgajā attīstībā, gribas un rakstura audzināšanā. Audzināšanas darbu bez šīm rotaļām vaikt būtu grūti. Rotaļas ar noteikumiem parasti bērni apgūst cits no cita vai arī ar pieaugušo palīdzību. Liela daļa šādu rotaļu pāriet no paaudzes paaudzē kā tautas rotaļas.

Rotaļas ar noteikumiem pēc to satura un rotaļāšanās veida var iedalīt didaktiskajās un kustību rotaļās.

Didaktiskās spēles. Tās galvenokārt attīsta bērna intelektuālās spējas. To pamatā ir kāds intelektuāls uzdevums, kura veikšanā slēpjas rotaļas jēga. Didaktiskajās spēlēs attīstās un pilnveidojas bērnu sajūtu orgāni, tiek attīstīta bērna uzmanība, tiek trenēta un attīstīta bērna atmiņa un loģiskā domāšana. Didaktiskās spēles ir ļoti efektīvs veids kā nostiprināt zināšanas. Didaktiskā spēlē jābūt rotaļāšanās elementiem. Tām jābūt bērnam interesantām un jāizmanto rotaļlietas. Didaktiskajās spēlēs iniciators un organizētājs ir skolotājs.

Didaktiskās spēles kā apmācības metode veicina iegūto zināšanu nostiprināšanu.

Kustību rotaļas. To pamatā ir dažādas kustības. Šo rotaļu saturs saistās ar reālās vides un cilvēku attiecību attēlošanu, to pamatā ir enerģiskas kustības.

Būtiska kustību rotaļu īpatnība ir tā, ka tā ietver divus raksturīgākos un svarīgākos cilvēku savstarpējo attiecību veidus: sacensību un sadarbību. Sacensību elementi piemīt ļoti lielai daļai kustību rotaļu. Kustību rotaļas ir gan individuālās, gan komandu. Darbojoties komandā tiek attīstīta šī sadarbības prasme, kas ir ļoti svarīga bērna attīstībā un pilnveidošanās.

Tātad:

- *rotaļa ir bērnam vistuvākais veids, kā sevi izpaust;*
- *caur rotaļu bērns var realizēt savas prasmes un iemaņas, izmantot savas esošās zināšanas;*
- *rotaļā bērns iegūst jaunas zināšanas, prasmes un iemaņas un mācās tās izmantot praksē.*

- *rotaļā pilnveidojas bērna izziņas darbības mehānismi, galvenie psihiskie izziņas procesi, sajūtas, uztvere, atmiņas, domāšana, iztēle;*
- *rotaļas attīstībā izšķir trīs komponentus: vingrinājums, simbolus un noteikumus;*
- *rotaļas ar noteikumiem var iedalīt didaktiskajās spēlēs un kustību rotaļās;*
- *radošās rotaļas iedala lomū sižeta, dramatisācijas un celtniecības rotaļās.*

2.2. Rotaļa kā pirmsskolas vecuma bērnu vārdu krājuma attīstības veicinātāja

Rotaļa ir neatņemama bērna dzīves sastāvdaļa, kurā viņš izzina pasauli, pauž savas izjūtas, apgūst uzvedības veidus, lomas, attiecības. Bērnā ir nepieciešma saskarsme ar citiem bērniem un rotaļa ir vislabākais veids, kā šo vajadzību apmierināt. Rotaļa ir tā, kas palīdz bērnam attīstīties un pilnveidoties un dara viņa dzīvi interesantu. Bērnā rotaļa ir komunikācija ar sevi un apkārtējo pasauli. Tieši rotaļā, kā atzīmē psihologs Dž. Bruners, bērns savu dzimto valodu apgūst kontekstā ar praktisku darbošanos, un viņa runas neprecizitātes nav saistītas ar nepatīkamām sekām, kā tas mēdz būt mācībās. Zinātnieks uzsver, ka valodas attīstību bērnam nodrošina ne tik daudz valodas mācīšana, cik iespēja eksperimentēt ar valodu un personīgo domāšanu. Nereti sarežģītas gramatiskas konstrukcijas pirmoreiz tiek lietotas rotaļas laikā, vēl pirms bērns ir aktīvi sācis tos pielietot konkrētu apstākļu apzīmēšanai ikdienā (Брунер, 1987).

Rotaļa ir lielisks veids, kā paplašināt bērnu vārdu krājumu. Nereti vecāki bērnus saprot no pusvārda un, bērnam īsti neizsakot vēlmi, jau steidzas apmierināt bērna vajadzības, bērnam nav vajadzības pilnvērtīgi lietot valodu. Tāpēc ļoti svarīgi iesaistīt bērnus rotaļās, kurās bērns apgūst sociālās iemaņas, bērnam rodas vajadzība komunicēt ar pārējiem bērniem, kas paplašinā bērna vārdu krājumu. Rotaļa vingrina bērnus tādu gramatisku konstrukciju un vārdu šķiru aktīvā lietošanā, kuras ikdienas sarunās bērns neizmanto vai izmanto ļoti reti. Tāpēc netiek paplašināts bērnu vārdu krājums un aktivizēti tajā aizvien jauni vārdi.

Sociālās pieredzes apgūvē liela loma ir pašiem bērniem. Bērni, savstarpēji rotaļājoties, iegūst pieredzi, ko pieaugušie tik labi nespēj viņiem dot. Ir trīs galvenās sfēras, kuras attīstās, bērnam savstarpēji sadarbojoties un draudzējoties:

- kopīgi rotaļājoties, rodas iespēja apgūt sociālās iemaņas;
- tiek veicināta sociālā salīdzināšana;
- tiek attīstīta piederības izjūta grupai (Dzintere; Stangaine, 2005).

Visi šie iepriekš minētie faktori ir ļoti nepieciešami pilnvērtīgas valodas apgūvē un vārdu krājuma paplašināšanā.

Vārdu krājuma paplašināšanā ļoti lielu devumu sniedz netikai bērnu pašu organizētas rotaļas, bet arī skolotājas organizētas. Tajās skolotājs paplašina vārdu krājumu attiecīgi vecuma īpatnībām, bērna individualitātei, pilnveidot to, ko bērns nezina. Skolotājs paplašina bērnam vārdu krājumu atbilstoši apgūstamajai tematikai, kas noder arī turpmākajā saskarsmē. Ar rotaļu palīdzību bērnu vārdu krājuma tiek aktivizēti vārdi, ko bērns itkā zina, bet nelieto, varbūt pat neizprot nozīmi.

Rotaļa neapšaubāmi ir pirmsskolas vecuma bērnu galvenais darbības veids. Rotaļai sevišķi liela nozīme ir audzināšanas procesā. Rotaļa iedarbojas uz bērna personību, iztēli, domāšanu. Izvēloties rotaļu, tās vadīšanas metodes un uzdevumus, pieaugušajam jāņem vērā gan bērna vecums, gan prasmes un to sagatavotības līmenis.

Bērnu nekādā gadījumā nevar piespiest rotaļāties, rotaļai jābūt radošai un bērnam interesantai. Salīdzinot mācīšanos nodarbībās un rotaļā, svarīgi atcerēties, ka rotaļā mācīšanās vairāk saistīta ar bērnu kā individualitāti, ar bērna vajadzībām. Radošajās rotaļās bērni parasti attēlo kādu situāciju, ikdienas notikumu. Rotaļā bērns veic netikai konkrētas darbības, bet tajās iesaista arī vārdus. Ar vārdu palīdzību parasti tiek ievadīta rotaļu situācija, tas, ko grib rotaļā parādīt, notēlot. Šādās rotaļās ļoti labi tiek paplašināts bērnu vārdu krājums. Rotaļas laikā ar vārdu palīdzību arī bērns paskaidro savu rīcību. Valodu rotaļā nepieciešams lietot it īpaši tad, kad rotaļā darbojas vairāki cilvēki. Bērna valoda ir īpaši raīta un spraiga, kad rotaļājas bērni savā strapā, bez pieaugušā iejaukšanās. Valodai rotaļu procesā ir ļoti liela nozīme, un bez tās rotaļa ir grūti iedomājama. Rotaļas ir bagāts emociju avots. Bērni tām velta daudz enerģijas, gatavojas pieaugušā dzīvei. Bērnam prieku un emocionālu pārdzīvojumu izraisa pats rotaļas process, mazāku nozīmi viņš piešķir rezultātam. Bērnam rotaļa vienmēr ir ar jēg. Tāpēc rotaļās un savstarpējās attiecībās var precīzāk sask. tos pārdzīvojumus, kurus viņš nav spējīgs izteikt vārdos (Lieģniece, Nazarova, 1999, 24). Rotaļas laikā ar bērnu ir jāsarunājas un svarīgi, lai rotaļas būtu vērsta uz bērna valodas attīstību un pilnveidošanu. Rotaļas laikā jāļauj bērnam atbildēt pašam uz jautājumiem, kas radušies, mudināt rotaļas laikā veidot dialogu un pastāstīt par rotaļas gaitu. Pieaugušā attieksme pret bērna rotaļu ir svarīgs priekšnosacījums tās attīstībai. Lai sekmētu bērnu runas attīstību rotaļā, svarīga loma ir skolotājam, kurš izprot bērnu rotaļu nozīmīgumu, atvēl laiku bērnu rotaļām un dažādām radošām idejām, sagatavo un iekārto bērna attīstībai un vajadzībām atbilstošu vidi, vēro un analizē bērnu rotaļas, stimulē un atbalsta bīklākos bērnus, līdzdarbojas, palīdzot bērnam ar savu paraugu. Balstoties uz bērnu pašu pieredzi, rotaļu var papildināt ar kaut ko jaunu, lai rotaļa kļūtu daudzveidīgāka. Piemēram, skolotāja var iejusties klienta lomā, bet kāds no bērniem ir ārsts vai frizieris. Rotaļas procesā skolotāja lūdz, lai „ārsts”

pastāsta, ko dara, kāpēc to dara, izvirza dažādas savas prasības, tādā veidā bērnam liekot ne tikai darboties, bet arī runāt, veidot dialogu, kā arī vingrināties šos dialogus uzturēt. Bērns rotaļājoties mācās. Modelējot dialogisku situāciju, pieaugušais bērnam parāda, kā iespējams jauno informāciju apvienot ar jau esošo (Stangaine I. 2011).

Ne tikai skolotājs un izglītības iestāde ir tā, kas veido un attīsta bērna valodu. Tas notiek nemitīgi un galvenā vide, kurā valoda un tās pamati veidojas, ir ģimene. Atrodoties tiešā saskarsmē ar ģimenes locekļiem, bērns ne tikai iemācās runāt, domāt, apgūt darbības ar priekšmetiem un savstarpējās attiecības, bet piesavinās arī viņu uzvedības paraugu, runas veidu (vēlas viņi to vai nē). Tas nozīmē, ka ģimene ir bērnam tiešais modelis, ko viņš apgūst, bet ģimenes savstarpējās attiecības, vērtības orientācija – galvenais noteicošais paraugs cilvēku savstarpējām attiecībām, pasaules tēlam.

Svarīgi, lai rotaļas būtu netikai interesantas, bet tās būtu tādas, kurās bērns varētu papildināt savu vārdu krājumu, izzināt jaunas, līdz šim neizzinātas lietas. Svarīgi veidot rotaļas tādas, kurās bērnam būtu iespēja vingrināt un attīstīt savu artikulācijas aparātu. Tās var būt rotaļas ar runas tempa maiņu, skaļuma regulēšanu, balss stipruna regulēšanu. Rotaļas varbūt arī tādas, kas vērstas uz kādas konkrētas skaņas, vārda izrunas attīstīšanu un nostiprināšanu.

Bērna valodas attīstība, lasīt, rakstīt prasme pirmsskolā tiek sekmēta dažādās aktivitātēs, kur noteicošā loma to organizēšanā ir skolotājam. Tāpēc, apkopojot iepriekš teikto, var secināt:

1. Valodas apguve notiek gan bērna ikdienišķajā, dabiskajā saskarsmē ar apkārtējiem – bērniem, pieaugušajiem, gan arī pedagogu īpaši organizētā mācību procesā. Uzdevumi valodas un runas attīstības sekmēšanai jāveic jebkurā situācijā un jebkurā rotaļnodarbībā, bērnu patstāvīgā darbībā, pastaigā, rotaļās, spēlēs u.c.
2. Kopīgās rotaļās bērni mācās izmantot valodu dažādās mainīgās situācijās, lomu dialogos, mācās uz klausīt, sadzirdēt otru, saskaņot savu un rotaļu biedra rīcību, mācās dalīties. Pieaugušais demonstrē pareizas runas prasmes un palīdz bērnam apgūt dialogiskās runas tehniku.
3. Lai sekmētu bērna aktivitāti, mācību motivāciju skolotājs nodrošina atbilstošu rotaļu vidi, nodrošina materiālu pieejamību un atvēl laiku bērnu radošajām rotaļām.
4. Skolotājs organizē spēles, rotaļu situācijas, kas vingrina bērnus apgūt lasīt – rakstīt prasmi.
5. Bērnu rotaļīgums ir dabas dāvana, kas sekmē viņa aktivitāti, zinātkāri, dzīvesprieku. Kā apgalvo latviešu pedagogs O. Svenne: „Rotaļas situatīvais prieks pāraug priekā par dzīvi kopumā”. Lai mūsu pirmsskolās un skolās mācītos tikai dzīvespriecīgi bērni! (Stangaine, I. 2011)

Tātad var secināt, ka:

- *rotaļa pirmsskolas vecumā ir vadošais darbības veids;*
- *rotaļas un spēles pirmsskolā ir labākais un galvenais darbības veids, ar kuru iespējams aktivizēt un attīstīt bērna valodu;*
- *radošai rotaļai ir ļoti liela nozīme bērna valodas attīstībā, taču tā uzlūkojama tikai par vienu no daudzajiem valodas veidošanas līdzekļiem un nav atdalāma no visas sistēmas.*

3. Empīrisks pētījums par bērnu vārdu krājuma attīstības veicināšanu rotaļās un spēlēs

3.1. Pētījumā izmantoto metožu apraksts

Lai noskaidrotu, vai un kādas rotaļas attīsta bērna vārdu krājumu, darba autore veica praktisko pētījumu. Praktiskā darba laikā tika realizēti šādi uzdevumi:

1. Izstrādāt kritērijus bērnu vārdu krājuma noteikšanai
2. Izzināt pētāmās grupas vārdu krājuma īpatnības
3. Organizēt pedagoģisko procesu (spēles un rotaļas) bērnu vārdu krājuma bagātināšanai
4. Veikt atkārtotu bērnu vārdu krājuma izpēti, analizēt iegūtos rezultātus.

Pētījuma mērķis – pētīt rotaļas un spēles izmantošanas iespējas bērnu vārdu krājuma paplašināšanā.

Pētījumā tika izmantotas empīriskās metodes – novērošana, sarunas ar bērniem. Novērošana ir viena no visizplatītākajām pedagoģisko pētījumu metodēm. To plaši lieto pedagoģiskajā praksē. Tā palīdz pedagogam iepazīt savus audzēkņus tiešas uztveres ceļā dabiskos apstākļos. Izšķir vairākus novērošanas veidus:

- tiešā novērošana;
- netiešā (pastarpinātā) novērošana;
- atklātā un slēptā novērošana;
- nepārtrauktā un diskrētā novērošana;
- monogrāfiskā un šauri specializētā novērošana.

Darba autore pētnieciskajā daļā izmantoja tiešo novērošanu, pozīcijā pētnieks – vadītājs, kas pēc Dz. Albrehtas domām rada vislabākās iespējas novērošanai, jo šī pozīcija ļauj vadīt pedagoģiskā procesa attīstību, regulēt darbības gaitu, virzot to iecerētajā gultnē (Albrehta, 1998, 32 – 35).

Pētījumu uzsākot, ir svarīgi izzināt sākotnējā bērnu vārdu krājuma apjomu, šim nolūkam tiek izmantoti S. Tūbeles ieteikumi (Tūbele, 2002, 50).

Pārbaudot vārdu krājumu, vērtējams:

- vārdu krājuma apjoms (vārdšķiru apjoms, kurus bērns lieto sarunā);
- vārdu krājuma kvalitāte, kā bērns lieto vārdus (pareizi un nepareizi lietoti vārdi);
- aktīvais vārdu krājums (vārdi, kurus bērns lieto savā runā);
- pasīvo vārdu krājumu pārbauda, ja bērns kādu vārdu nenosauc;
- vārdu krājuma noteikšanā tiek izmantoti attēli, priekšmeti, loto, domino, spēles.

Tajos ietilpst :

- priekšmetu, darbību un īpašību attēlojums;
- attēli, kurus var klasificēt tematiski (dzīvnieki, apģērbs, rotaļlietas).

Pētījuma pirmais uzdevums ir pārbaudīt dažādu vārdšķiru lietojumu. Kritēriji vārdu krājuma lietojuma pārbaudes veikšanai:

- runā lieto lietvārdus;
- runā lieto darbības vārdus;
- runā lieto īpašības vārdus;
- nosaukt priekšmetus pēc apraksta.

Pārbaude notiek individuāli, tiek izmantotas priekšmetu, dzīvnieku un sižeta attēlu kartiņas (Iepazīsti pasauli, 2003), (sk. 1.pielikumu). Bērni nosauc 1.grupā kartiņās redzamos priekšmetus – kas tas ir? Pēc tam apskata 2.grupas kartiņas, kurās attēlotas dažādas darbības, atbild uz jautājumu – ko dara? (skatās, rotaļājas, vingro, utt.). 3.grupas kartiņās ir attēloti dārzeni, dzīvnieki, bērniem jānosauc – kāds tas ir? (dzeltens, pelēks, mīksts, salds, utt.). Bērni vienlaicīgi veido teikumus, kas rada priekšstatu par gramatiskajām (morfoloģiskajām, sintaktiskajām) prasmēm.

3.2. Pētāmās grupas raksturojums

Pētījums tika veikts Tukuma X pirmsskolas izglītības iestādē vidēja vecuma grupā. Pētījumā kopumā piedalījās 9 bērni, no kuriem 4 bija zēmi un 5 meitenes.

Annija - meitene ir ļoti noslēgta, nevēlas komunicēt ar pārējiem bērniem. Runa mazliet neskaidra, vārdu krājums šaurš. Lieto daudzus darbības vārdus nepareizā forā. Nelabprāt iesaistās nodarbībās, spēlēs, rotaļās.

Pauls - ļoti komunikabls, draudzīgs puisis. Viemēr ar prieku visur iesaistās, dalās pieredzē, stāsta. Vārdu krājums ļoti plašs un bagātīgs. Veido skaistus stāstījumus.

Linards - kautrīgs, kluss puisis. Vārdu krājums šaurs. Stāstījums veido bikli, klusi, kautrīgi.

Linda - meitene ļoti noslēgta, nevaiido stāstījumus, atbild ar īsām atbildēm. Meitenei vajadzīgs ilgs laiks, lai iejustos, grūtības sagādā komunikācija ar pārējiem bērniem.

Sāra - ļoti komunikabla, draudzīga. Labprāt paastāsta, veido plašus stāstījumus. Labprāt iesaistās dažādās aktivitātēs. Runa ir skaidra, vārdu krājums bagātīgs. Viegli adaptējas dažādos apstākļos. Ar bērniem viegli veido attiecības.

Jānis - labprāt stāsta, bet stāstījumu veido ļoti haotisku, runā ātri, jaucas. Bieži nesēj izteikt domu. Ar bērniem attiecības veidojas ļoti grūti, zēns bieži jauc pārējo bērnus rotaļās, nespēj iejusties starp pārējiem. Vēlas uzspiest draudzību.

Marta - mazliet kautrīga, stāstījumu veido lēnām, apdomājot, atbild ar īsām aprautām atbildēm, tomēr rotaļās iesaistās labprāt.

Markuss - zēns ar runas problēmām, grūti iejusties, bērniem grūti pieņemt, jo nesaprot, ko zēns saka. Ļoti ilgu laiku iejustās starp bērniem. Visus vārdus apraksta tikai ar skaņām, saka tikai „mamma” un „tēte”.

Megija - ļoti draudzīga, mierīga meitene, runu veido pārdomāti, vārdu krājums ļoti plašs. Dalās pieredzē, patīk stāstīt. Pozitīva attieksme pretpret visu jauno, labprāt iesaistās spēlēs un rotaļās. Ir ļoti izpaalīdzīga.

Pēc iepriekš izvirzītajiem kritērijiem tika veiktas individuālas pārrunas bērnu vārdu krājuma noteikšanai. Pārrunās tika izmantoti dažādi attēli un dažādas kartiņas, kas palīdzēja atklāt bērnu vārdu krājumu un palīdzēs tālākajā darbā, izvēloties rotaļas. Lai noteiktu bērnu vārdu krājumu, tika veiktas ar bērniem individuālas pārrunas, kurās tika izmantoti dažādi attēli, kas mudināja bērnus saukt dažādus īpašības vārdus, darbības vārdus, gan lietvārdus. Pētījuma rezultāti atspoguļoti 1. tabulā.

Tabulas apzīmējumi:

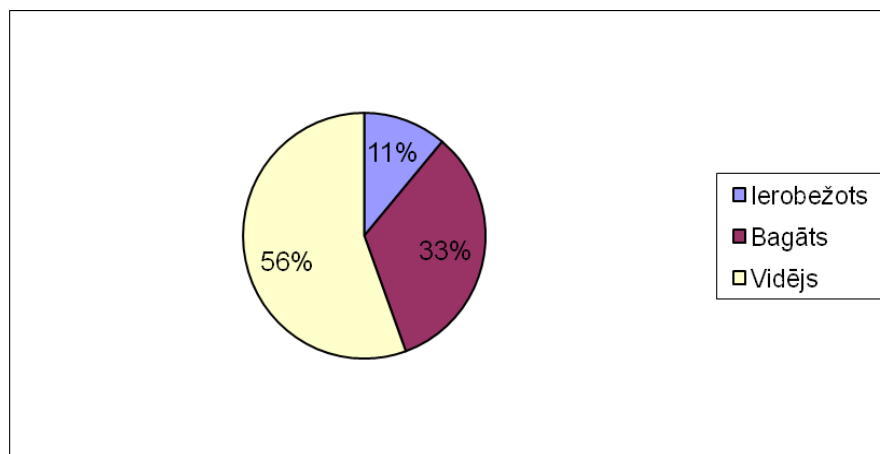
- + Bagāts vārdu krājums, lieto dažādas vārdšķiras.
- V Vidēja apjoma vārdu krājums, maz lieto vārdus.
- - Ierobežots vārdu krājums, bērns nosauc atsevišķus vārdus, nevar nosaukt.

1. tabula. Bērnu vārdu krājuma diagnostika pētījuma sākumā

Bērna vārds un vecums	Lietvārdi	Darbības vārdu krājums	Īpašības vārdu krājums	Runas raksturojums
Annija 4 g. 3 m.	V	V	V	Stāsta un runā nelabprāt, atbild īsiem teikumiem, daudzi vārdi tiek izrunāti nepareizi, komunikācija ar citiem bērniem maza. Darbības vārdiem lieto nepareizus priedēkļus, daudzus vārdus aizstāj ar citiem.
Pauls 4.g. 6 m.	+	+	+	Runa ļoti izteiksmīga, labprāt iesaistās sarunās, stāsta, vārdu krājums plaš.
Linards 4 g. 4.m.	+	V	V	Runā mazaktīvi, sarunās iesaista nelabprāt, vārdu krājums mazs. Teikumus veido ļoti īsus. Lieto maz īpašības vārdus. Neatpazīst atēlos redzēto, nelieto vispārinošos vārdus.
Linda 4 g. 4 m.	+	V	V	Ļoti noslēgta, stāstītprasmes ļoti mazas, atbild uz jautājumiem bikli, negribīgi, lieto maz īpašības vārdus, nelieto vispārinošus vārdus.
Sāra 4 g. 6 m.	+	+	+	Ļoti komunikabla, stāsta labprāt, labprāt veido stāstījumus. Lieto dažādu vārdšķiru vārdus.
Jānis 4 g. 3 m.	V	+	V	Stāstījumus veido neskaidrus, neatpazīst attēlos redzamo, nespēj runāt par kādu konkrētu tēmu, runā ļoti haotiski, zēns pāriet no vienas domas pie otras, atbild ar īsiem teikumiem.
Marta 4 g. 7 m.	+	+	V	Runa ļoti bikla, runā lēni, ilgi domājot. Grūti veidot stāstījumus, teikumus veido šaurus, maz lieto vispārinošus vārdus un īpašības vārdus.
Markuss 4 g. 6 m.	–	–	–	Nerunā, izmanto tikai dažādas skaņas, lai rasturotu priekšmetus.
Megija 4 g. 8 m.	+	+	+	Stāsta lēni un pārdomāti, runā mierīgi un atbild centīgi.

Tātad trim no aptaujātajiem bērniem – Paulam, Sārai, Megijai vārdu krājums ir bagātīgs. Sešiem bērniem – Annijai, Linadram, Lindai, Jānim, Martai, Markusam ir vidējs vārdu krājums. Vārdu krājumā nav atbilstošu vārdu vai tie ir pasīvajā vārdu krājumā, vērojama vārdu aizstāšana, lieto vārdus pamazināmā formā vai saīsinātus.

Autores secinājums. Bērni, kuriem ir laba atmiņa, labi attīstīta runa un domāšana, kuri ir droši saskarsmē, tiem arī ir vērojams labāks vārdu krājums. Bērniem, kuri ir nedroši, kautrīgi, mazāk apmeklē pirmsskolas iestādi, smagāk norit adaptācijas process, runa attīstās lēnāk. Apkopojot vērojumus, tika aprēķināts procentos, kāds ir bērnu aktīvais vārdu krājums (sk. 1.attēlā).

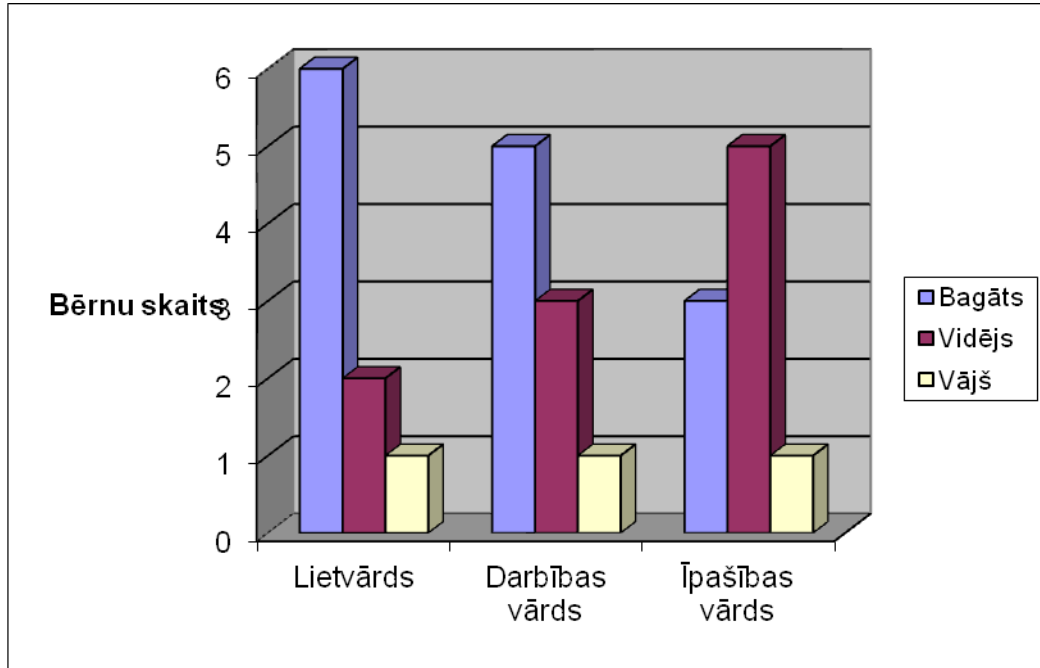
1. attēls. Vārdu krājuma līmenis pētījuma sākumā %

Tātad vārdu krājums procentuāli veidojas šāds: 56% bērnu ir vidējs vārdu krājums, 33% bērnu ir bagātīgs vārdu krājums un 11% vārdu krājums ir ierobežots. Tātad vajag turpināt darbu pie vārdu krājuma paplašināšanas: iesaistīt bērnus rotaļās, spēlēs, vingrinājumos, palīdzēt mazaktīvajiem iesaistīties rotaļās ar vienaudžiem. Atsevišķiem bērniem nepieciešams darbs individuāli, lai paplašinātu vārdu krājumu un pilnveidotu komunikāciju ar citiem bērniem kopumā.

Bērnā, kura vārdu krājums ir ierobežots, nepieciešams palīdzēt ar rotaļu un spēļu palīdzību atbrīvoties un mācīties sadarboties ar citiem bērniem.

Bērniem, kuriem ir bagātīgs vārdu krājums, jāturpina darbs iepazīstoties ar jauniem vārdiem, paplašinot zināmo vārdu nozīmes izpratni. Šiem bērniem nepieciešamas rotaļas, kurās apgūt jaunus dažādu vārdšķiru vārdus, apgūt tos, to nozīmi un aktivizēt tos savā vārdu krājumā.

Apkopojot vērojumus, tika noskaidrots, kuras vārdšķiras vārdus bērni var nosaukt visvairāk. Tas daudz labāk palīdzēs un ļaus pedagoģiskajā procesā izvēlēties rotaļas un spēles, lai bērnu valodu bagātinātu ar vismazāk izmantotajām vārdšķirām (sk. 2.attēlu).

2.attēls. Vārdu krājuma lietojums

Lietvārdu bagātīgs lietojums ir sešiem bērniem, vidējs - diviem, vājš - vienam. Darbības vārdu lietojums gaatīgs ir pieciem bērniem, vidējs - trijiem, vājš - vienam bērnam. Īpašības vārdu lietojums bagātīgs ir trijiem bērniem, vidējs - pieciem, vājš- vienam bērnam. Runā visvairāk tiek lietoti darbības vārdi, vismazāk – īpašības vārdi.

Tātad, balstoties uz sākotnējiem pētījuma rezultātiem un, apkopojot tos,tika secināts, ka darba gaitā īpašības vārdiem un lietvārdiem jāpievērš vislielākā uzmanība. Lai apsipirnātu pētījuma mērķi, šiem vārdšķiru vārdiem jāpievērši lielāka nozīme un javeic vairāk darba.

3.3. Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība vārdu krājuma paplašināšanai rotaļās un spēlēs

Lai paplašinātu bērnu vārdu krājumu rotaļas ikdienas darbā tiek lietotas gan rotaļnodarbībās, gan ārpus nodarbību laika. Bērna valoda un kādus vārdus bērns šajās rotaļās apgūst ir atkarīgs tieši no rotaļu satura.

Pētnieciskajā daļā darba autore rūpējās par to, lai bērni ar valodas palīdzību izteiktu savus priekšstatus, savu pieredzi, pārdzīvojumus. Ietekmējot rotaļas saturu, darba autore palīdz paplašināt bērnu vārdu krājumu, cenšas panākt, lai bērni pēc iespējas katru situāciju attiecīgi komentētu.

Vidējās grupas bērni jau labāk orientējas apkārtējā vidē un vairāk iedziļinās lietu savstarpējās attieksmēs, tapēc piedāvājot rotaļas, darba autorei bija svarīgi, lai bērni atspoguļo īstenību un varētu izteikt vārdos visus vārdšķiru vārdus.

Tiek izmantotas dažādu autoru aprakstītas rotaļas – I.Zaķes (2000), R.Bošas (1989), A.Bakisas (1997), D.Dzinteres un R.Bošas (1997), Š.Elisones un Dž.Grejas (1996), N.Novotvorcevas (НОВОТВОРЦЕВА, 1995), I. Freibergas, D. Dzinteres un D. Augstkalnes (2009), kā arī rotaļu varianti, kuri radušies darba pieredzes gaitā pirmsskolas izglītības iestādē.

Rotaļas lietvādru aktivizēšanai

Rotaļa „**Ceturtais liekais**”. Aktivizēt vārdu krājumu, nosaukt vispārinošo vārdu. Uz galda tiek izliktas četru priekšmetu kartiņas (jēdzienu apguvei – augļi, dārzeņi putni, trauki, mājdzīvnieki utt.). Pedagoģs saliek attēlus tā, lai viena kartiņa neiederētos pie pārējām trim, bērnam jāpasaka, kura kartiņa ir lieka un jāpamato, kāpēc (piemēram, pūce, vārns, balodis, zirgs).

Rotaļa mudina nosaukt, kas redzams visos attēlos, kas kopīgs visiem trim līdzīgajiem un ar ko viens atšķiras. Rotaļa bērniem liek padmāt un pamatot savu atbildi. Ar rotaļas palīdzību bērni apgūst arī vispārinošos vārdus (piemēram, cūka, aita, govys – mājlopi u.c.). Vispārinošo vārdu lietošana grūtības sagādāja Annijai, Marekam, Linardam, Linda, Sārai, Jānim. Pētījuma sākuma bērni prata parādīt, kurš ir lieks, bet problēmas sagādāja paskaidrot kāpēc. Lai gan bērni zināja vārdus ģimene, augļi, dārzeņi, trauki, mēbeles u.c., tomēr neizprata jēdziena nozīmi. Ar rotaļas palīdzību bērni izprata un laika gaitā prata lietot šos jēdzienus ar jēgu.

Īpašas grūtības bija Markusam, kas prata parādīt tikai dažās kartiņās, kas ir liekas, bet nevienu priekšmetu vārdiski nespēja nosaukt. Zēns aprakstot suni, lieto apzīmējumu „vau, vau”, kaķi – „ņau, ņau”.

Šī rotaļa pilnīgi nekādas problēmas nesagādāja Paulam un Megijai. Bērni izprot vispārinošo vārdu lietošanu un savu izvēli spēj pamatot.

Rotaļa „**Es aizgāju uz tirgu**”. Atmiņas vingrināšanas spēle, aktivizēt ogu, dārzeņu un citu pārtikas produktu nosaukumus. Rotaļa attīsta bērnu atmiņu un aktivizē dažādu vārdu lietojumu valodā. Rotaļa liek padmāt, lai, vārdi neatkārtotos, un svarīgi atcerēties iepriekš nosaukto. Rotaļa prasa arī lielu koncentrēšanos un uzmanību, jābūt uzmanīgiem un jāklausa, ko runā pārējie. Šī rotaļa bērniem ļoti patīk, jo tajā par kļūdu jādod ķīlu un tas bērniem liek būt daudz uzmanīgākiem un koncentrēties vairāk. Pirmās reizes spēlējot, šīs spēles gaita bija lēna

un bērniem sagādāja nelielas problēmas atcerēties iepriekš teikto, atkārtot to un pašam vēl izdomāt turpinājumu. Laika gaitā bērnu atmiņa tik uztrenēta un arī vārdu krājums, kurus bērni lietoja spēles gaitā paplašinājās. Sākuma Jānim, Linardam, Lindai, Marekam, Annija gāja ļoti grūti ar spēles izprašanu, bērniem bija grūti uztvert spēles būtību. Pauls, Megija, Sāra spēles jēgu un noteikumus saprata ātri un bija kā piemērs pārējiem bērniem. Bērni, kas nesaprata, ar interesi vēroja un jau pēc laika sāka izprast un mēģināt paši. Lielākās grūtības bērniem sagādāja atcerēties pārējo bērnu iepriekš teikto un to atkārtot. Pēc biežākas spēlēšanas varēja novērot, ka attīstās netikai bērnu valoda un vārdu krājums, bet arī tiek ļoti lielā mērā attīstīta bērnu atmiņa.

Rotaļa „**Veiklais pavārs**”. Aktivizēt vārdu krājumā ēdienu nosaukumus. Divi rotaļas dalībnieki nostājas pie līnijas. Pārējie ir vērtētāji. Pēc signāla rotaļas dalībnieki virzās uz priekšu, liekot pēdu pie pēdas, nosauc dažādus ēdienus, piemēram, kartupeļu biezenis, zupa, utt. Uzvar tas dalībnieks, kurš nosauc visvairāk ēdienu un aizgājis vistālāk. Bērniem rotaļa patīk, jo tajā bērni var aktīvi kustēties. Ar rotaļas palīdzību var paplašināt bērnu vārdu krājumu ar dažādiem vārdiem un aktivizēt tos bērnu vārdu krājumā. Šī rotaļa minot ēdienus, nesagādāja nekādas problēmas, bērnu vārdu krājums ar dažādiem ēdieniem ir salīdzinoši bagāts un spēja nosaukt daudzus un ilgi nedomājot. Nelielas problēmas bija Marekam, ēdiena nosaukuma izdomāšana prasīja diez gan ilgu laiku un vārdu krājums, ko varēja nosaukt nebija visai liels. Sākotnēji spēja rotaļas laikā Mareks spēja pie ēdiena nosaukumiem nosaukt kartupeļi, gurķis, čipsi, pica, konča, gaļa. Bet spēleļot spēli biežāk, zēna vārda krājums paplašinājās un aktivizējā vārdi – zupa, olas, makaroni, cepumi, desa, siers, kartupeļu biezputra, rīsi u.c.

Nevienu ēdiena nosaukumu nespēja nosaukt Markuss, bet zēnam patika sk.ies un līdzdarboties kustoties līdz.

Rotaļa „**Nosauc, ja zini**”. Vingrināt atrast un lietot runā vispārinošos vārdus. Viens variants – pieaugušais nosauc vispārinošo vārdu, bērni nosauc vārdus, kuri attiecas uz doto vispārinošo vārdu, piemēram, ģimene, mēbeles, trauki utt.

Šī rotaļa palīdz bērniem bērniem izprast un apgūt vispārinošos vārdus, mudina veidot teikumus ar tiem. Paulam un Megijai šī rotaļa lielas grūtības nesagādāja. Tomēr Annijai, Marekas, Linardam, Lindai, Jānim, Sārai rotaļa sākotnēji sagādāja grūtības. Bērni neizprata jēdzienus, kas tajos ietilpst. Vispārinošos vārdus lietoja ļoti maz vai nelietoja vispār. Mareks, Annija, Linards, Linda, Sāra sākotnēji zināja tikai šādus vispārinošos vārdus- augļi, dārzeņi, ģimene, putni. Ar rotaļas palīdzību bērnu vārdu krājums paplašinājās un aktivizējās šādi vispārinošie vārdi – ģimene, trauki, mēbeles, mājdzīvnieki, meža zvēri u.c. lielākās grūtības bērniem sagādāja jēdziena izprašana. Bērni daudzus vārdus zināja, tomēr nelietoja jēgpilni.

Rotaļa „**Uzmini un nosauc!**”. Vingrināties nosaukt vārdu pēc tā pazīmēm.. Piemēram, stiprs vējš ar sniegu (putenis). Rotaļā sākotnēji tika ņemt viegli piemēri, lai bērniem veidotos

izpratne par rotaļu. Pakāpeniski mācoties grūtības pakāpe auga. Bērniem šī rotaļa lielas problēmas nesagādāja izņemot dažus vārdus – putenis, garāža, negaiss, vētra. Tomēr laika gaitā ar rotaļas palīdzību bērni arī šos jēdzienus izprata un viņu valodā tie tika aktivizēti.

Rotaļa „**Kas izmainījies?**”. Aktivizēt bērna vārdu krājumu, redzes atmiņu. Ar šīs rotaļas palīdzību tiek attīstīta bērnu redzes atmiņa. Bērniem jānosauc, kuri priekšmeti ir izmainījušies, tiek aktivizēti dažādi vārdi bērnu vārdu krājumā. Spēles laikā atklājās, kuriem bērniem ir laba redzes atmiņa - Paulam, Megijai, Sārai, Jānim. Pārējiem bērniem spēles laikā bija nelielas problēmas. Biežāk spēlējot rotaļu varēja vērot kā bērnu uztvere un redzes atmiņa attīstās. Spēlējot spēli biežāk, spēles gaita kļuva raitāka un bērni daudz ātrāk saskatīja, kas ir mainījies.

Rotaļas īpašības vārdu aktivizēšanai

Rotaļa „**Brīnummaisīņš**”. Aktivizēt bērnu vārdu krājumā īpašības vārdus. Rotaļas gaitā bērni tausta to, kas ir brīnummaisīņā un nosaka, ko ir sataustījuši. Paulam, Megijai aaptaustot dažādus priekšmetus lielas grūtības raksturot to ar attiecīgu īpašības vārdu neradās. Tomēr pārējiem bērniem bija vajadzīgs daudz ilgāks laiks, lai atrastu pareizu īpašības vārdu, kas raksturotu priekšmetu. Bērniem sagādāja grūtības priekšmeti, kuru apzīmēšanai bija nepieciešami šādi īpašības vārdi - spalvainš, gluds, durstīgs, ass, čaukstošs, skanošs, viegls.

Rotaļa „**Pretīšķību spēle**”. Aktivizēt bērnu runā antonīmus. Jūs nosaucat bērnam kādu īpašības vārdu un viņam jāatbild, nosaucot pretēju vārdu. Šie vārdi bērniem lielas grūtības nesagādāja, pretējos vārdus izdomāja salīdzinoši ātri – balts - melns, liels - mazs, silts - auksts, garš - īss. Tik veiksmīgi sākotnēji neizdevas ar vārdiem – resns - tievs, zems - augsts, stiprs - vājš, lēns - ātrs.

Rotaļa „**Atrodi!**”. Pastaigas laikā skolotāja devusi uzdevumu, katram bērnam jāatnes 3 lapiņas ar pazīmēm – gara, apaļa, robota.. Bērniem rotaļas laikā attīstās sajūtas, bērni vēro un izdara secinājumu. Ar īpašības vārdiem raksturo atrastos priekšmetus. Rotaļa mudināja bērnus patstāvīgi sask. īpašības, izdarīt secinājumus. Lielākas grūtības bērniem sagādāja atnest lapiņu ar robotām malām, jo tikai Paulam bija izpratne par šo jēdzienu. Iepazīstoties, vērojot, izanalizējot, bērniem radās izpratne par jēdzieniem, to lietošanu.

Rotaļa „**Kāds?**” Bērni sasēžas aplī, skolotāja met kādam bērnam bumbu un sauc kādu lietu (piemēram, citronš), bērnam bumba jāmet atpakaļ un jāsauc kāda no šī priekšmeta īpašībās, kāds tas ir (piemēram, skābs, apaļš, dzeltens). Īpašības vārds jāpasaka, cik vien ātri iespējams, tas bērniem liek domāt ātrāk, nevilcināties, liek domāt asociatīvās īpašības ar priekšmetu. Rotaļu spēlē arī otrādi, skolotāja met bumbu un saka kāds (nosauc īpašības vārdu, piemēram, apaļš) un bērnis sauc kas (nosauc lietu, kam piemīt šāda īpašība, piemēram, saule, bumba, ābols u.c.).

Rotaļa „**Krāsas un velns**”. Aktivizēt bērnu runā krāsu nosaukumus. Lomas: veikala pārdevējs, velns, pārējie spēlētāji ir krāsu bundžas. Spēles laikā bērniem jāveido dialogs. Dialoga veidošana pēc parauga sākotnēji lielas grūtības sagādāja Annijai, Linardam, Lindai, Marekam. Bērniem bija grūti izdomāt krāsu, pilsētu, ko krāsot. Sākotnēji šie bērni tikai atkārtoja iepriekšējo bērnu teikto, process nebija radošs. Laika gaidā bērni jau spēja patstāvīgi izdomāt krāsas, vēlāk jau arī ko krāsos un pilsētu.

Rotaļa „**Atrodi**”. Skolotāja nosauc kādu īpašības vārdu un bērni grupā meklē pēc iespējas vairāk priekšmetus, kam piemīt šī īpašība. Rotaļa palīdz iemācīties konkrētu īpašību sask. dažādos priekšmetos (krāsu, gormu, lielumu utt.). Visvieglāk bērniem sev tuvākajā apkārtnē bija sameklēt priekšmetus, kam piemīt īpašības – apaļš, pūkains, ciets, mīksts. Markuss sākotnēji nespēja atrast nevienu priekšmet ar kādu no dotajām īpašībām. Pēc ilgāka laika, veltot daudz laika individuālam darbam, zēns spēja atrast priekšmetus, kas ir apaļi, pūkaini. Lai gan izrunāt zēns šos vārdus vēl aizvien nemāk, tomēr izpratne par jēdzieniem apaļš, pūkains ir.

Rotaļas darbības vārdu aktivizēšanai

Rotaļa „**Es daru tā!**”. Bērni sastājas aplī un mūzikas pavadījumā iet pa apli. Skolotāja papildus sauc darbības, kas jāveic (sasit plaukstas, pelecies, pietupies u.c). Rotaļa palīdz sask., kuram darbības vārdam bērni nezina nozīmi un uzreiz palīdz praktiski to apgūt un izprast.

Rotaļa „**Pasaki vārdu!**”. Vingrināt atjautību un ātru reakciju. Vadītājs sāk teikumu, bet dalībnieki to pabeidz. Pūce lido, bet zaķis...? Ar vienkāršākajiem piemēriem bērniem lielas grūtības nebija. Rotaļa paplašina bērna vārdu krājumu ar jauniem darbības vārdiem un aktivizē valodas lietošanā jau zināmos darbības vārdus. Biežāk šo rotaļu spēlējot bērni reakcija un spēja atbildēt kļuva aizvien ātrāka. Vārdu krājums ar darbības vārdiem ievērojami paplašinājās Jānim, Annijai, Linardam, Lindai, Sārai. Ievērojami tika aktivizēti darbības vārdi bērnu valodās.

Rotaļa „**Pastnieks**”. Nosaukt dažādus darbības vārdus. Bērni bez problēmām sauc vārdus lec, skrien, smejas, pietupjas. Laika gaitā bērnu valodā tika aktivizēti darbības vārdi- rāpo, vingro, dejo, griežas, applaudē.

Pavasārī, pēc praktiskā darba veikšanas, darba autore veica atkārotu bērnu vārdu krājuma pārbaudi, kurā apstiprinājās teorija, ka rotaļas un spēles ir ļoti nozīmīgas bērna valodas veidošanās un vārdu krājuma paplašināšanās procesā. Pētījuma rezultāti tika atspoguļoti 2.tabulā.

Tabulas apzīmējumi:

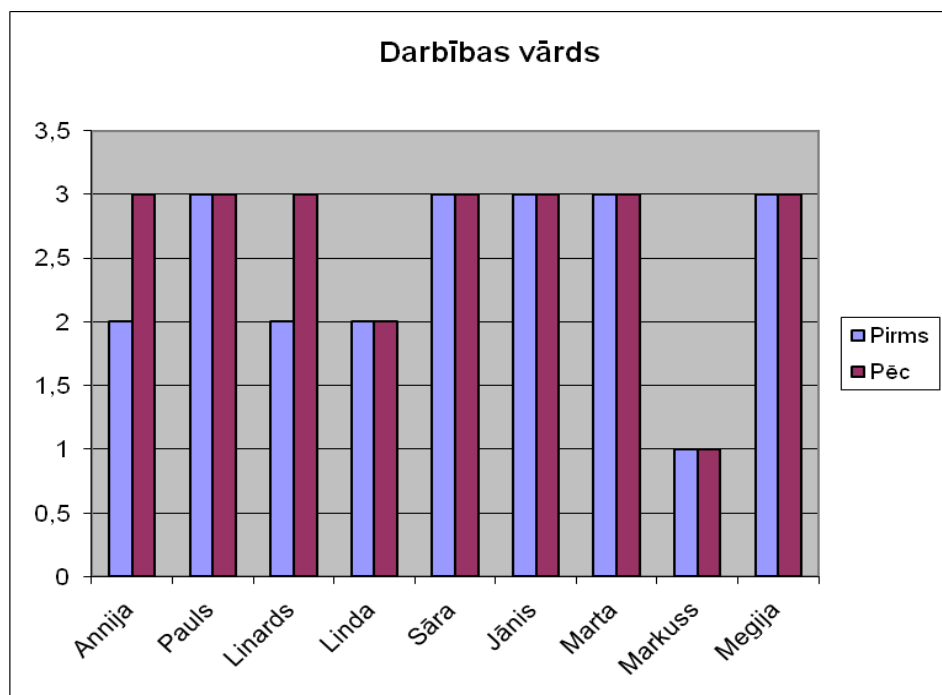
- + Bagāts vārdu krājums, lieto dažādas vārdšķiras.
- V Vidēja apjoma vārdu krājums, maz lieto vārdus.
- - Ierobežots vārdu krājums, bērns nosauc atsevišķus vārdus, nevar nosaukt.

2. tabula. Bērnu vārdu krājuma diagnostika pētījuma beigās

Bērna vārds un vecums	Lietvārdi	Darbības vārdu krājums	Īpašības vārdu krājums	Runas raksturojums
Annija 4 g. 10 m.	+	+	V	Vārdu krājums ir krietni paplašinājies ar lietvārdiem un darbības vārdiem, problēmas sagādā īpašības vārdu krājums. Īpašības vārdu krājums ir paplašinājies, bet vēljoprojām ir ļoti šaurs un īpašības vārdus runā izmanto maz vai ar nepareizu nozīmi. Ar rotaļas palīdzību meitene ir kļuvusi komunikablāka un iesaistās grupas aktivitātēs.
Pauls 5 g. 1 m.	+	+	+	Jau tā bagātais vārdu krājums tika papildināts ar jauniem, sarežģītākiem vārdiem. Zēns labprāt palīdz pārējiem, ja kaut kas nesanāk.
Linards 4 g. 11 m.	+	+	+	Zēns ir kļuvis daudz atvērtāks un draudzīgāks, labprāt iesaistās grupas rotaļās un sadarbojas. Vārdu krājumā ievērojami paplašinājies īpašības un darbības vārdu lietojums. Sarprot jēdzienu nozīmi un izprot vārdus.
Linda 4 g. 11 m.	+	V	+	Meitene aizvien ir ļoti noslēgta un nelabprāt iesaistās grupas rotaļās, tomēr īpašības vārdu un lievārdu krājums pateicoties rotaļām ir paplašinājies un runā tos lieto daudz vairāk.
Sāra 5 g. 1 m.	+	+	+	Ļoti komunikabla, stāsta labprāt, labprāt veido stāstījumus. Lieto dažādu vārdšķiru vārdus. Vārdu krājums paplašinājies ar jauniem, sarežģītākiem vārdiem.
Jānis 4 g. 10 m.	+	+	V	Zēna runa kļuvusi daudz skaidrāka un saprotamāka, spēj lietot priekšmetam atbilstošu pareizu vārdu. Spēj lietot īpašības un darbības vārdus pareizās formās. Problēmas vēljoprojā sagādā īpašības vārdi. Runā lieto tos maz un neizprot īsti to nozīmi.

Marta 5 g. 2 m.	+	+	+	Meitene ir kļuvusi atklātāka, brīvāk iesaistās grupas rotaļās, spēlēs. Runājot vairs neminstinās un runa ir kļuvusi daudz raitāka. Vārdu krājums kļuvis bagātāks ar īpašības vārdiem. Paplašinājies arī vārdu krājumā darbības vārdu un lietvārdu lietojums, lieto jau sarežģītākus vārdus.
Markuss 5 g.	-	-	-	Zēns vēl aizvien nerunā, logopēdiskas problēmas. Tomēr ar rotaļas palīdzību kļuvis daudz atvērtašun komunikablāks. Iesaistās un līdzdarbojās kopā ar visiem bērniem.
Megija 5 g. 3 m.	+	+	+	Meitene kļuvusi daudz atvērtašun, runa kļuvusi daudz raitāka un precīzāka. Vārdu krājums paplašinājies ar jauniem vārdiem.

Pēc atkārtota pētījuma veikšanas un bērnu vārdu krājuma noteikšanas, tika salīdzināti rezultāti pētījuma sākumā un bērtījuma beigās. Bērna izaugsmi un pētījuma rezultātus var aplūkot attēlos (sk. attēlā 3; 4; 5).

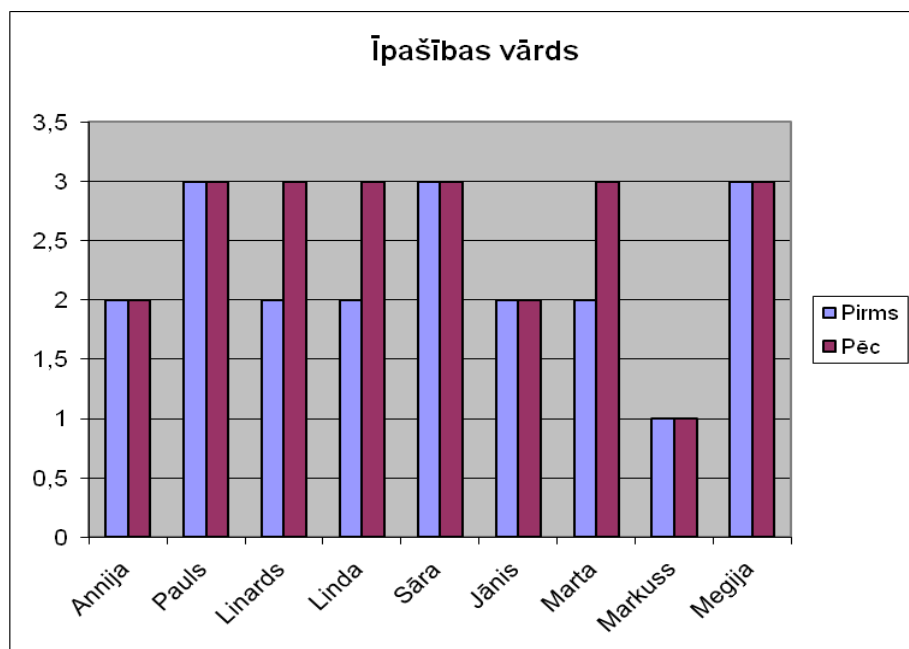

3.attēls. Darbības vārdu krājums pētījuma sākumā un beigās

- Ierobežots vārdu krājums, bērns nosauc atsevišķus vārdus, nevar nosaukt.
- 2 - Vidēja apjoma vārdu krājums, maz lieto vārdus.
- 3 - Bagāts vārdu krājums

3.attēlā redzams kā pētījuma laikā paplašinājies bērnu darbības vārdu krājums.aktīvi darbojoties rotaļās, pēc pētījuma darbības vārdu krājums izteikti paplašinājies Annijai, Linardam. Bērni, kuriem jau pētījuma sākumā darbības vārdu krājums bija bagāts, ir paplašinājies ar sarežģītākiem vārdiem, bērni ir kļuvuši daudz komunikablāki, atvērtāki. Lindai darbības vārdu krājums tāpat kā pētījuma sākumā ir vidēja apjoma, tomēr meitene daudz vairāk savā valodā lieto darbības vārdus, labāk prot izteikties, kļuvusi atvērtāka un labprātāk iesaistās rotaļās. Vēl aizvien nevienu darbības vārdu nespēj izrunāt Markuss, zēnam ir logopēdiskas problēmas, bet pētījuma laikā, darbojoties rotaļās, zēns ir kļuvuvis smaidīgāks, iesaistās rotaļās, līdzdarbojas un cenšas atdarināt.

Turpinājumā, 4.attēlā ir redzams īpašības vārdu krājums pētījuma beigās un īpašības vārdu krājums pētījuma beigās. Attēls ataino un palīdz sask., kā rotaļa palīdz paplašināt bērnu vārdu krājumu ar īpašības vārdiem.

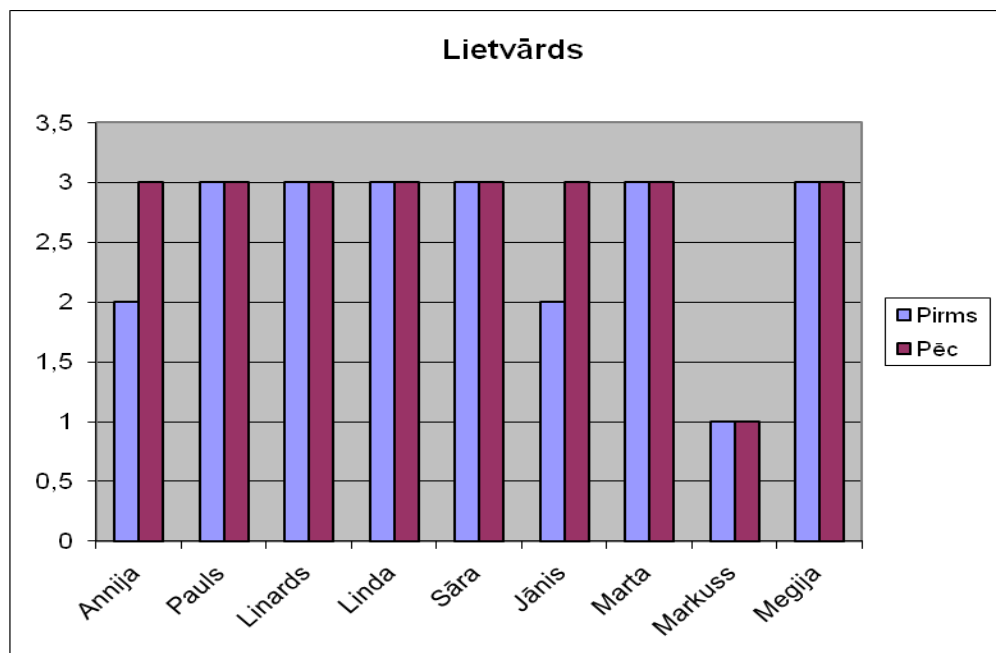

4.attēls. Īpašības vārdu krājums pētījuma sākumā un beigās

- Ierobežots vārdu krājums, bērns nosauc atsevišķus vārdus, nevar nosaukt.
- 2 - Vidēja apjoma vārdu krājums, maz lieto vārdus.
- 3 - Bagāts vārdu krājums

4.attēlā redzams, kā pētījuma laikā ar rotaļas palīdzību paplašinājies īpašības vārdu krājums bērnu valodā. Jānim, Annijai tāpat kā pētījuma sākumā īpašības vārdu krājums ir vidēja apjoma, tomēr pētījuma beigās bērni daudz biežāk tos lieto savā valodā, raksturo lietas un priekšmetus. Īpašības vārdu krājums izteikti palielinājies Martai, Lindai, Linardam, bērni spēj daudz labāk nosaukt pazīmes, raksturot īpašības, izteikt sajūtas.

Turpinājuma, 5.attēlā ir attēlots bērnu lietvārdu krājums pētījuma sākumā un lietvārdu krājums pētījuma beigās. Attēlā var aplūkot un salīdzināt, kā pētījuma gaitā vārdu krājums ir paplašinājies vai nav paplašinājies, sask. un novērot izaugsmi.

5.attēls. Lietvārdu krājums pētījuma sākumā un beigās

- Ierobežots vārdu krājums, bērns nosauc atsevišķus vārdus, nevar nosaukt.
- 2 - Vidēja apjoma vārdu krājums, maz lieto vārdus.
- 3 - Bagāts vārdu krājums.

5.attēlā redzams, kā pētījuma laikā paplašinājies lietvārdu krājums bērnu valodā. Lietvārdu krājums izteikti paplašinājies un bērnu runā aktivizējies Annijai, Jānim. Pārējiem bērniem lietvārdu krājums jau pētījuma sākuma bija bagātīgs, pētījuma beigās vārdu krājums palicis vēl bagātīgāks un dažādāks.

Aplūkojot 3.attēlu, 4.attēlu un 5.attēlu var redzēt konkrētās vārdšķiras vārdu krājumu pētījuma sākuma un pētījuma beigās. Uzskatāmi var redzēt, kā ar rotaļas palīdzību ir izdevies paplašināt konkrēto vārdšķiru vārdus, kāda izaugme saskatāma pētījuma beigās. Pētījuma rezultāti parāda, ka pētījuma sākumā izvirzītā hipotēze ir apstiprinājusies.

Secinājumi

Iepazīstot un analizējot pedagoģisko un psiholoģisko literatūru literatūru par bērna valodas attīstību, vārdu krājuma paplašināšanas iespējām rotaļā un spēlēs, var secināt:

1. Valodai ir neatsverami liela nozīme cilvēka sazināšanās procesā. Bērnam prasme stāstīt ir izziņas līdzeklis savu zināšanu, priekšstatu novērtēšanai. Stāstīšanas apguves procesā bērns mācās gramatiski pareizi veidot un savā runā pielietot saliktus pakārtotus teikumus. Prasme stāstīt atspoguļo to, kā bērns pārvalda dzimto valodu, tās gramatisko uzbūvi, valodas un runas likumsakarības, kā arī atspoguļo bērna prāta, estētisko un emocionālo attīstību. Pareizi dzirdēts un pēc tam izrunāts vārds ir lasīt mācīšanās un rakstīt mācīšanās pamatā, tādēļ tīra un skaidra skaņu izruna ir īpaši svarīga.
2. 4-5 gadus vecu bērnu uztvere kļūst sadalītāka, bērni spēj uztvert lietu kopsakarības. Atmiņa attīstās no netīšās uz tīšo iegaumēšanu, saglabāšanu un tīšo reproducēšanu. Attīstās uzskatāmi konkrētā, uzskatāmi tēlainā, verbāli loģiskā domāšana. Iztēle ir vislabāk attīstītais izziņas process. Uztveres attīstība saistīta ar uzmanību. Uzmanība pārsvarā ir netīša.
3. Rotaļa pirmsskolas vecumā ir vadošais darbības veids. 4-5 gadus veciem bērniem sižetiskās lomū rotaļas kļūst par galveno darbības veidu.
4. Rotaļas un spēles pirmsskolā ir labākais un galvenais darbības veids, ar kuru iespējams aktivizēt un attīstīt bērna valodu, ja to sistemātiski pielieto gan nodarbībās, gan ārpusnodarbību laikā. Rotaļā ļoti liela nozīme ir skolotājam. Skolotājam pēc iespējas biežāk jāiesaistās rotaļā, jāmaca bērns, demonstrējot pareizas valodas paraugu.
5. Rotaļa ir ne tikai neatsverama bērna dzīves sastāvdaļa, bet arī viens no galvenajiem valodas apguves un vārdu krājuma paplašināšanas paņēmieniem bērniem.. Pētījumā ar rotaļu palīdzību tika veicināta lietvārdu, īpašības vārdu un darbības vārdu pilnveidošana un vārdu krājuma paplašināšana. Visveiksmīgāk pētījuma laikā ar rotaļas palīdzību izdevās pilnveidot īpašības vārdu krājuma paplašināšanos.
6. Balstoties uz pētījuma rezultātiem, var secināt, ka darba sākumā izvirzītā hipotēze ir apstiprinājusies.

Izmantotā literatūra un citu avotu saraksts

1. Albrehta, Dz. (1998). *Pētīšanas metodes pedagogijā*. Rīga: Mācību grāmata, 104 lpp.
2. Alekse, I. (2003). *Runātprasme*. Rīga: RaKa, 126.lpp.
3. Apsalons, E. (2013). *Komunikācijas kompetence. Kā saprasties un veidot attiecības*. Rīga: Zvaigzne ABC, 300 lpp.
4. Boša, R. (1990). *Pirmsskolas audzināšanas galvenie darbības virzieni un to īstenošana*. Rīga: Izglītības attīstības institūts. 45 lpp.
5. Brice, B. (2007). *Pirkstiņu rotaļas*. Rīga: RaKa, 37 lpp.
6. Dzintere, D., Boša, R. (1997). *Rotaļspēles*. Rīga: Zvaigzne ABC, 81.lpp.
7. Dzintere, D., Stangaine I. (2007). *Rotaļa - bērna dzīvesveids*. Rīga: Raka, 194 lpp.
8. Dzintere, D., Stangaine I. (2007). *Rotaļa - bērna dzīves prasmju sekmētāja*. Rīga: Raka, 304. lpp.
9. Elenbija I.,(2000). *Pakāpieni bērna attīstībā*. Rīga: Pētergailis, 47 lpp.
10. Fišers, R. (2005). *Mācīsim bērniem domāt*. Rīga: RaKa, 325 lpp.
11. Freiberga, I., Dzintare, D., Augstkalne, D. (2009). *Bērna valoda jaunradē un rotaļās*. Rīga: Izglītības soļi, 248.lpp.
12. Freimanis, I. (2007). *Ieskats speciālās skolas darbā*. Rīga: RaKa, 271.lpp.
13. Geske, R. (2005). *Bērna bioloģiskā attīstība*. Rīga: Raka, 314 lpp.
14. Gotfried, A. E. (1985). *Intrinsic Motivation for Play*. Play Interactions. USA, Publisher Johnson & Johnson Baby, 45.-52. p.
15. Hoff, E. (2009). *Language Development*, Fourth Edition. Wadsworth, Cengage Learning.
16. Hoff, E., Shatz M. (2005). *Blachwell Handbook of language development*. USA, Folrida Atlantic University, 502 p.
17. Kalniņa, V., Skrube, Dz. (1983). *Pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstīšanas metodika*. Rīga: Zvaigzne, 167 lpp.
18. Kaņepēja, R. (2003). *Iepazīstināšana ar apkārtni. Literatūra. Runas attīstīšana. Rakstīt un lasītmācīšana. Es gribu iet skolā. Rokasgrāmata skolotājiem*. Rīga: SIA Puse Plus, 51. - 66. lpp.
19. Kūle M., Kūlis R. (1996, 1998). *Filosofija*. Rīga: Apgāds Burtnieks, 652 lpp.
20. Komenskis, J. A. (1992). *Lielā didaktika*. Rīga: Zvaigzne, 231 lpp.
21. Laiveniece, D. (2000). *Valodas metodikas didaktiskie jautājumi*. Rīga: RaKa, 152 lpp.
22. Lieģeniece, D. (1995). *Rotaļas nozīme bērna pašattīstības sekmēšanā*. Liepāja: LPA, 35 lpp.

23. Lieģeniece, D., Nazarova, I. (1999). *Veseluma pieeja valodas apgūvē 5-7 gadus veciem bērniem*. Rīga: RaKa, 112 lpp.
24. Ļubļinska, A. (1979). *Bērnu psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 382 lpp.
25. Markus, D. (2007). *Bērns runā kultūras pasaulē*. Rīga: Rasa ABC, 156.lpp.
26. Markus, D. (2003). *Bērna valoda no pirmā klieziena līdz pasakai*. Rīga: Rasa ABC, 141.lpp.
27. Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca (2000). Rīga.: Zvaigzne ABC, 248 lpp.
28. Piažē, Ž. (2002). *Bērna intelektuālā attīstība*. Rīga: Pētergailis, 313 lpp.
29. Plaude, A. (2008). *Bērns starp pieaugušajiem*. Rīga: Zvaigzne ABC, 135 lpp.
30. Plotnieks, I. (1989). *Psiholoģija ģimenē*. Rīga: Zvaigzne, 171.lpp.
31. Psiholoģijas vārdnīca (1999). Rīga: Mācību grāmata, 157 lpp
32. Rogers, C.S., Sawyers, J.K. (1988). *Play in the lives of children*. Washington: National Association for the Education of Young Children, 135 p.
33. Rūķe-Draviņa, V. (1992). *No pieciem mēnešiem līdz pieciem gadiem*. Rīga: Zvaigzne, 415 lpp.
34. *Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca* (2011). Jelgava: Jelgavas topogrāfija, 132.lpp.
35. Stangaine, I. (2014). *Bērna dialogrunas attīstība rotaļās*. Promocijas darbs. Rīga, RPIVA, 5 lpp.
36. Stangaine, I. (2011). *Pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstība rotaļās un spēlēs*. *Zinātniski metodisks izdevums Tagad, Nr. 1* (6), Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 39.– 44. lpp.
37. Svence, G. (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 158 lpp.
38. Svence, G. (2011). *Bērna valodas un runas attīstība pirmsskolas un jaunākajā skolas vecumā*. *Zinātniski metodisks izdevums Tagad, 1*. 2011 (1), Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 25.– 31. lpp.
39. Špona, A. (2006). *Audzinašanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa, 190 lpp.
40. Švarca, B. (1997). *Mācīšanās ar rotaļām un spēlēm*. Rīga: Sorosa fonds
41. Tūbele, S. (2002). *Skolēna runas vērtēšana*. Rīga: RaKa, 165 lpp.
42. Vigotskis, Ļ. (2002). *Domāšana un runa*. Tulk."Izdevniecība EVE", 391.lpp.
43. Vorobjovs, A. (1996). *Psiholoģijas pamati*. Rīga: Zvaigzne ABC, 323.lpp.
44. Vorobjovs, A. (2002). *Sociālā psiholoģija*. Rīga: Izglītības soļi, 340 lpp.
45. Zaķe, I. (2000). *Logopēdiskās spēles un vingrinājumi*. Rīga: Izglītības soļi, 39 lpp.
46. Zelmenis, V. (2000). *Pedagoģijas pamati*. Rīga: RaKa, 291 lpp.
47. Бахтин, М.М. (1986). *Проблема речевых жанров. Эстетика словесного творчества*. Москва:Искусство, с. 250 –296.

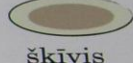
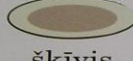

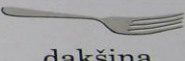
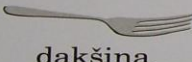
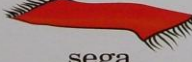
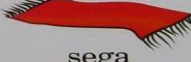
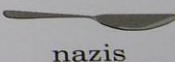

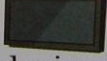
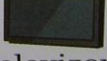

48. Брунер, Дж. (1987). Игра, мышление и речь. Перспективы. Вопросы образования. No. 1. Москва, 73 – 82 с
49. Хейзинга, Й. (1992). Homo Ludens/ Человек играющий в тени завтрашнего дня Москва: Прогресс, Прогресс-Академия, 464 с.
50. Сапригина, Н. В. (2003). Психолингвистика диалога. Москва: Изд-во "ТЭс", 328 с.
51. Новотворцева, Н.В. (1995). *Развитие речи детей. Популярное пособие для родителей и педагогов.* Ярославл: Гринго, 235 стр.
52. Виготский, Л.С. (1982). *Мышление и речь.* Собр. соч. в 6-ти томах, т. 2. Москва: Педагогика

Pielikumi

1. pielikums. Kartiņas vārdu krājuma pārbaudei (Iepazīsti pasauli!, 2003)

1.1. Lietvārds, vispārinošais vārds

 foto	 krūze	 krūze	 panna
 panna	 katls	 katls	 salvete
 salvete	 glāze	 glāze	 šķivis
 šķivis	 bļoda	 bļoda	 dakšiņa
 dakšiņa	 sega	 sega	 nazis
 nazis	 karote	 karote	 spilvens
 spilvens	 televizors	 televizors	 dators
 dators	 žurnāls	 žurnāls	 rotaļlieta

1.2. Īpašības vārds

2. pielikums Rotaļas

Rotaļa „**Ceturtais liekais**”. Aktivizēt vārdu krājumu, nosaukt vispārinošo vārdu. Uz galda tiek izliktas četru priekšmetu kartiņas (jēdzienu apguvei – augļi, dārzeņi putni, trauki, mājdzīvnieki utt.). Pedagoģs saliek attēlus tā, lai viena kartiņa neiederētos pie pārējām trim, bērnam jāpasaka, kura kartiņa ir lieka un jāpamato, kāpēc (piemēram, pūce, vārna, balodis, zirgs).

Rotaļa mudina nosaukt, kas redzams visos attēlos, kas kopīgs visiem trim līdzīgajiem un ar ko viens atšķiras. Rotaļa bērniem liek padmāt un pamatot savu atbildi. Ar rotaļas palīdzību bērni apgūst arī vispārinošos vārdus (piemēram, cūka, aita, govs – mājlopi u.c.)

Rotaļa „**Es aizgāju uz tirgu**”. Atmiņas vingrināšanas spēle, aktivizēt ogu, dārzeņu un citu pārtikas produktu nosaukumus. Pirmais spēlētājs sāk, sakot, piemēram, es aizgāju uz tirgu un nopirku zemenes. Tad otrs turpina: es aizgāju uz tirgu un nopirku zemenes un dzērvenes, utt. Spēles dalībniekiem jāpatur atmiņā viss pirkumu saraksts pēc kārtas un arī ievada vārdi. Kas kļūdās, dod ķīlu. Rotaļa attīsta bērnu atmiņu un aktivizē dažādu vārdu lietojumu valodā. Rotaļa liek padomāt, lai, vārdi neatkārtotos, un svarīgi atcerēties iepriekš nosaukto. Rotaļa prasa arī lielu koncentrēšanos un uzmanību, jābūt uzmanīgiem un jāklausa, ko runā pārējie. Šī rotaļa bērniem ļoti patīk, jo tajā par kļūdu jādod ķīlu un tas bērniem liek būt daudz uzmanīgākiem un koncentrēties vairāk. Pirmās reizes spēlējot, šīs spēles gaita bija lēna un bērniem sagādāja nelielas problēmas atcerēties iepriekš teikto, atkārtot to un pašam vēl izdomāt turpinājumu. Laika gaitā bērni atmiņa tik uztrenēta un arī vārdu krājums, kurus bērni lietoja spēles gaitā paplašinājās.

Rotaļa „**Veiklais pavārs**”. Aktivizēt vārdu krājumā ēdienu nosaukumus. Divi rotaļas dalībnieki nostājas pie līnijas. Pārējie ir vērtētāji. Pēc signāla rotaļas dalībnieki virzās uz priekšu, liekot pēdu pie pēdas, nosauc dažādus ēdienus, piemēram, kartupeļu biezenis, zupa, utt. Uzvar tas dalībnieks, kurš nosauc visvairāk ēdienu un aizgājis vistālāk. Nevar nosaukt vienu un to pašu ēdienu. Šādā pašā veidā rotaļa tiek spēlēta saucot dzīvniekus, augļus, dārzeņus, putnus, krāsas u.c. nosaucot drīkst paspert tikai vienu soli uz priekšu. Bērniem roļa patīk, jo tajā bērni var aktīvi kustēties. Ar rotaļas palīdzību var paplašināt bērnu vārdu krājumu ar dažādiem vārdiem un aktivizēt tos bērnu vārdu krājumā.

Rotaļa „**Nosauc, ja zini**”. Vingrināt atrast un lietot runā vispārinošos vārdus. Viens variants – pieaugušais nosauc vispārinošo vārdu, bērni nosauc vārdus, kuri attiecas uz doto vispārinošo vārdu, piemēram, ģimene, mēbeles, trauki utt.

Šī rotaļa palīdz bērniem bērniem izprast un apgūt vispārinošos vārdus, mudina veidot teikumus ar tiem.

Rotaļa „**Uzmini un nosauc!**”. Vingrināties nosaukt vārdu pēc tā pazīmēm.. Piemēram, stiprs vējš ar sniegu (putenis). Suņa mazulis (kucēns). Vieta, kur dzīvo mājlopi(kūts). Vieta, kur stāv un remontē automašīnu (garāža). Putns, kurš kaļ kokā (dzenis). Augs ar melni baltu stumbru (bērzs). Šīs spēles netikai palīdz apgūt jaunus vārdus un paplašināt bērnu vārdu krājumu, bet arī mudina bērnus domāt. Kad spēli bērni ir apguvuši, skolotājs dod iespēju bērniem pašiem uzdot pārējiem bērniem šādas mīkliņas. Tas pamudina bērnus domāt un nosaukt lietu galvenās pazīmes.

Rotaļa „**Kas izmainījies?**”. Aktivizēt bērna vārdu krājumu, redzes atmiņu. Uz galda tiek izliktas piecas rotaļlietas vai priekšmetu kartiņas. Bērnam tās labi jāaplūko. Kad viņš aizgriežas, pedagogs samaina divus priekšmetus vietām vai noņem pavisam. Kad bērns apskatās vēlreiz, viņam jāpasaka, kas izmainījies.

Ar šīs rotaļas palīdzību tiek attīstīta bērnu redzes atmiņa. Bērniem jānosauc, kuri priekšmeti ir izmainījušies, tiek aktivizēti dažādi vārdi bērnu vārdu krājumā.

Rotaļas īpašības vārdu aktivizēšanai

Rotaļa „**Brīnummaisīņš** ”. Aktivizēt bērnu vārdu krājumā īpašības vārdus. Rotaļas gaitā bērni tausta to, kas ir brīnummaisīņā un nosaka, ko ir sataustījuši. Bērni sauc īpašības, kas raksturo iesā esošo priekšmetu (ciets, mīkls, apaļš, garš, īss uc.). Pēc tam, kad nosauktas pazīmes bērniem jāuzmin, kas tas ir. Rotaļa veicina bērnu sajūtas, attīsta pirkstu muskulatūru. Bērnu sajūtas liek domāt atbilstošu īpašības vārdam tam, ko viņi jūt. Rotaļas laikā tika aktivizēta īpašības vārdu lietošana bērnu vārdu krājumā, kā arī koncentrēšanās.

Rotaļa „**Pretīšķību spēle**”. Aktivizēt bērnu runā antonīmus. Jūs nosaucat bērnam kādu īpašības vārdu un viņam jāatbild, nosaucot pretēju vārdu. Piemēram, balts – melns, liels-mazs, silts – auksts, garš-īss.

Rotaļa „**Atrodi!**”. Pastaigas laikā skolotāja devusi uzdevumu, katram bērnam jāatnes 3 lapiņas ar pazīmēm – gara, apaļa, robota. Rudens laikā bērnu uzdevums atnest sarkanu, dzeltenu, raibu lapiņu. Kad lapiņas sagādātas bērni tās salīdzina pēc pazīmēm un raksturo tās. Rotaļa mudina bērnus sask. pazīmes, raksturot lietas, izprast konkrēto jēdzienu. Bērniem rotaļas laikā attīstās sajūtas, bērni vēro un izdara secinājumu. Ar īpašības vārdiem raksturo atrastos priekšmetus.

Rotaļa „**Kāds?**” Bērni sasēžas aplī, skolotāja met kādam bērnam bumbu un sauc kādu lietu (piemēram, citroni), bērnam bumba jāmet atpakaļ un jāsauc kāda no šī priekšmeta īpašības, kāds tas ir (piemēram, skābs, apaļš, dzeltens). Īpašības vārds jāpasaka, cik vien ātri iespējams, tas bērniem liek domāt ātrāk, nevilcināties, liek domāt asociatīvās īpašības ar priekšmetu.

Rotaļu spēlē arī otrādi, skolotāja met bumbu un saka kāds (nosauc īpašības vārdu, piemēram, apaļš) un bērnis sauc kas (nosauc lietu, kam piemīt šāda īpašība, piemēram, saule, bumba, ābols u.c.).

Rotaļa „**Krāsas un velns**”. Aktivizēt bērnu runā krāsu nosaukumus. Lomas: veikala pārdevējs, velns, pārējie spēlētāji ir krāsu bundžas. Spēles sākumā pārdevējs katram bērnam iečukst ausī kāda krāsa tas būs, bet velns paiet kādu gabalu tālāk, lai nedzirdētu. Pēc tam visas krāsas sasēžas rindā un pārdevējs stāv pie veikala ”durvīm”. Velns nāk un atdarina klauvēšanu pie durvīm – tuk, tuk, tuk!

Pārdevējs - Kas tur ir?

Velns - Velns ar garu asti sit pa krāsu kastī!

Tad pārdevējs ielaiž velnu.

Pārdevējs - Ko tu vēlies?

Velns – Krāsu!

Pārdevējs – Kādu?

Velns - Es vēlos (vietā nosauc kādu krāsu) krāsu.

Pārdevējs - Ko tu krāsosi?

Velns - Jumtu. Cik jāmaksā?

Pārdevējs - Pieci lati.

Ja kādam ir minētā krāsa, tad tas bēg uzreiz pēc tam, kad velns ir samaksājis, un velns sāk to ķert. Ja nevienam nav minētās krāsas, tad velns sauc citu krāsu. Velns uzvar, ja noķer ”krāsu”. Tad velns ar pārdevēju mainās vietām. Velns zaudē, ja ”krāsa” ieskrien atpakaļ veikalā.

Rotaļa ”**Atrodi**”. Skolotāja nosauc kādu īpašības vārdu un bērni grupā meklē pēc iespējas vairāk priekšmetus, kam piemīt šī īpašība. Rotaļa palīdz iemācīties konkrētu īpašību sask. dažādos priekšmetos (krāsu, gormu, lielumu utt.). Uzvarētājs tas, kurš atrod visvairāk lietu ar šo īpašību.

Rotaļas darbības vārdu aktivizēšanai

Rotaļa „**Es daru tā!**”. Bērni sastājas aplī un mūzikas pavadījumā iet pa apli. Skolotāja papildus sauc darbības, kas jāveic (sasit plaukstas, pelecies, pietupies u.c). Rotaļa palīdz sask., kuram darbības vārdam bērni nezina nozīmi un uzreiz palīdz praktiski to apgūt un izprast.

Rotaļa „**Pasaki vārdu!**”. Vingrināt atjautību un ātru reakciju. Vadītājs sāk teikumu, bet dalībnieki to pabeidz. Vārns ķērc, bet žagata...? Pūce lido, bet zaķis...? Govs ēd sienu, bet lapsa...? Kurmis rok alas, bet žagata...? Gailis saka kikerīgū, bet vista...? Varde kurkst, bet

zirgs...? Rotaļa paplašina bērna vārdu krājumu ar jauniem darbības vārdiem un aktivizē valodas lietošanā jau zināmos darbības vārdus.

Rotaļa „**Pastnieks**”. Nosaukt dažādus darbības vārdus. Starp rotaļas dalībniekiem un rotaļas vadītāju izraisās dialogs.

Vadītājs: Dzin, dzin, dzin!

Bērni: Kas tur zvana?

Vadītājs: Pastnieks.

Bērni: No kurienes?

Vadītājs: No Rīgas.

Bērni: Ko tur dara?

Vadītājs: Dejo (lec, vingro, rāpo, smejas, dzied utt.).

Bērni atbild ar atbilstošām kustībām.